

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Tolerans

En kvalitativ studie gällande grundskollärares föreställningar om toleransvärdet

Matilda Johansson

Självständigt arbete L6XA1A

Handledare: Annika Lindskog

Examinator: Birgitta Svensson

Rapportnummer: VT17-2930-015-L6XA1A

Sammanfattning

Svensk titel:

Tolerans – En kvalitativ studie gällande grundskollärares föreställningar om toleransvärdet

English Title:

Tolerance – A qualitative study of elementary school teachers' perceptions of tolerance

Författare: Matilda Johansson

Typ av arbete: Examensarbete på avancerad nivå (15 hp)

Handledare: Annika Lindskog

Examinator: Birgitta Svensson

Rapportnummer: VT17-2930-015-L6XA1A

Nyckelord: tolerance, democracy, classroom, elementary school, pedagogy, teaching tolerance.

Abstract

The use of the concept of tolerance has increased in recent years. One of the reasons is due to the refugee flows that characterize the society and therefore constitute ground for diversity. National governing documents as well as international conventions denotes tolerance as a positive value that should be implemented in school. In order to meet differences and be able to cooperate with them, tolerance is needed. But the word also includes a repressive meaning and can in fact be perceived as contradictory. Therefore, the purpose of this study is to examine teachers' conceptions regarding tolerance as a democratic value.

The material for this survey consists of scientific articles and a doctoral dissertation which sets ground as previous research. A qualitative method has been carried out in the survey through semi structured interviews with teachers. The teachers in this study form a representative group of respondents to address the issue of the survey. The data was processed and analyzed by a thematic analysis combined with a constructivist approach. The collected material is also treated parallel with theory formation which is presented for the study's use of the term tolerance.

The result of the study displays teachers' understanding of the word tolerance and their unawareness of the complexity of this democratic value. The dilemma arises because teachers do not problematize the value tolerance, but teaches it since it is mentioned in the Swedish curriculum. One didactic consequence the result presents, is that teachers can have different conceptions regarding tolerance, and that this impacts what they teach as tolerance and what they tolerate.

Innehåll

1. INLEDNING	s. 1
1. 1. Bakgrund.....	s. 1
1. 2. Syfte.....	s. 1
1. 3. Frågeställning	s. 2
1. 4. Teorier om tolerans.....	s. 2
1. 4. 1. Institutionell tolerans.....	s. 2
1. 4. 2. Interpersonell tolerans.....	s. 2
1. 4. 3. Positiv och negativ tolerans.....	s. 3
2. TIDIGARE FORSKNING	s. 3
2. 1. Tolerans i utbildningen.....	s. 3
2. 2. Kritik av tolerans.....	s. 4
2. 3. Styrdokument.....	s. 5
2. 4. Ett demokratiskt perspektiv	s. 6
2. 5. Tolererande av intolerans.....	s. 6
2. 6. Klassrum och undervisning.....	s. 7
2. 7. Pedagogens uppdrag.....	s. 8
2. 8. Tolerans och samexistens.....	s. 10
3. TEORETISK ANKNYTNING	s. 10
3. 1. Konstruktivism.....	s. 10
3. 2. Förklaring av begrepp: Assimilation och ackommodation.....	s. 11
3. 3. Förklaring av begrepp: De formella operationernas stadium.....	s. 11
4. DESIGN, METOD OCH TILLVÄGAGÅNGSSÄTT	s. 12
4. 1. Intervju som redskap.....	s. 12
4. 2. Urval.....	s. 13
4. 3. Genomförande.....	s. 13
4. 4. Forskningsetiska principer.....	s. 14
4. 5. Analys.....	s. 15
4. 5. 1. Teoribildning kring begreppen.....	s. 15
4. 5. 2. Teorins betydelse i analysen.....	s. 16
4. 6. trovärdighet.....	s. 16
5. RESULTAT	s. 17
5. 1. Lärares perspektiv.....	s. 17
5. 1. 1. Föreställningar om toleransbegreppet.....	s. 17
5. 1. 2. Ett personligt perspektiv.....	s. 19
5. 2. Socialisering.....	s. 19
5. 2. 1. Sociala konstruktioner.....	s. 19
5. 2. 2. Samexistens och mångfald.....	s. 20
5. 3. Konstitutionens inverkan.....	s. 21
5. 3. 1. Demokrati och styrdokument.....	s. 21
5. 3. 2. Undervisning.....	s. 21

5. 4. Kognitiva faktorer.....	s. 22
5. 4. 1. Kognitivt utvecklande.....	s. 22
5. 4. 2. Utvecklande av tolerans.....	s. 23
6. DISKUSSION.....	s. 23
6. 1. Resultatdiskussion.....	s. 24
6. 1. 1. Lärares perspektiv.....	s. 24
6. 1. 2. Socialisering.....	s. 25
6. 1. 3. Konstitutionens inverkan.....	s. 27
6. 1. 4. Kognitiva faktorer.....	s. 28
6. 2. Didaktiska konsekvenser.....	s. 29
6. 3. Metoddiskussion.....	s. 30
7. VIDARE FORSKNING.....	s. 32
7. 1. Vidare forskning.....	s. 32
REFERENSLISTA.....	s. 33
BILAGOR.....	s. 35
Bilaga 1. Intervjuguide.....	s. 35
Bilaga 2. Missivbrev.....	s. 36
Bilaga 3. Tabell.....	s. 37

1. Inledning

Tolerans är ett centralt demokrativärde vilket ska implementeras i skolan i enlighet med läroplanen Lgr11 och dess värdegrund. Det pedagogiska uppdraget innefattar två uppgifter, dels att förmedla kunskap till eleverna men även att fostra dem (Skolverket, 2011). Begreppet tolerans lyfts fram som ett viktigt grundläggande värde för ett demokratiskt och fredligt samhälle, det förväntas således praktiseras inom demokratier. Dock har begreppet tolerans även en repressiv sida och kan uppfattas som motsägelsefullt och ej eftersträvansvärt (Langmann, 2017). Tolerans och dess betydelse har använts och diskuterats sedan långt bak i tiden, men under senare år har dess användning ökat. En av orsakerna till den stegrade användningen av begreppet är den ökade immigrationen och de flyktingströmmar som präglar samhället. Hösten 2015 blev detta extra tydligt i Sverige som kännetecknades av omfattande flyktingströmmar vilket ledde till att samhället blev desto mer pluralistiskt och utgjorde möte av olikheter. Detta innebär att människor med olika etniskt ursprung i allt större omfattning möts och för att leva bland olikheter krävs tolerans. En ökad mångfald betyder att människor måste lära sig att förhålla sig till varandra i samexistens och därför blir värdet tolerans relevant. Tolerans uppfattas som ett givet demokrativärde vilket förhåller sig till frihet, men dess motsägelsefulla innebörd gör att det kan uppfattas som ett repressivt begrepp i många avseenden då en maktfördelning står i centrum (Lundberg, 2017). Mitt intresse för forskning har bidragit till att jag, genom en induktiv studie, fördjupat mig i begreppet tolerans och undersökt hur lärares föreställningar kring detta värde ser ut. Enligt kursplanen i samhällskunskap ska skolans undervisning bidra till reflektion över demokratiska värden och sociala aspekter vilket motiverar min fördjupning av värdet tolerans (Skolverket, 2011).

1. 1. Bakgrund

Precisionen av vad begreppet tolerans faktiskt innebär är svår att beskriva liksom vad detta värde står för. Användningen av begreppet är frekvent inom såväl FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna som inom utbildningspolitiska dokument liksom skolans läroplan Lgr11. För att utveckla ett pedagogiskt arbete gällande tolerans inom skolans verksamhet krävs en gemensam förståelse för begreppet. Då denna samlade och gemensamma uppfattning inte finns resulterar det således i att lärare har olika perceptioner angående begreppets betydelse. Detta dilemma gör det pedagogiska uppdraget att förmedla det centrala demokrativärdet till en desto mer komplex fråga då dess explicita betydelse är en komplicerad angelägenhet. Ordet tolerans har en betydande roll i läroplanen men frågan om hur utbildning kring begreppet ska ske blir desto mer svåröverskådlig då det finns skilda föreställningar om dess definition. Genom att arbeta utifrån såväl teorier som förklaringar till begreppet lyfter Langmann (2013) fram dess motsägelsefulla innebörd då värdet belyses ur både politiskt och filosofiskt perspektiv. Hon använder sig av två begrepp för att förtydliga och utveckla skillnaden i toleransens mångfacetterade härkomst. De två begrepp som används är *institutionell tolerans* och *interpersonell tolerans*. Mot denna bakgrund och problembeskrivning ska uppsatsen undersöka hur lärares föreställningar om begreppet tolerans ser ut samt hur de förhåller sig till värdet i klassrummet.

1. 2. Syfte

Syftet med denna studie är att undersöka föreställningar om begreppet tolerans hos lärare i grundskolans tidigare år.

Thijs och Verkuyten (2014) hävdar att ju yngre barn är desto mer mottagliga är de för varandras olikheter och därför bör mångfalden bemötas och behandlas i tidig ålder. Forskarna hävdar att skolan, framförallt klassrummet, har en betydande roll för dessa möten. Langmann (2017) menar att toleransundervisningen måste tillåta eleverna att resonera kring fenomenet

för att de ska inse värdet men även bilda förståelse för det. Dock har jag inte stött på någon forskning som har behandlat ämnet bland elever i mellanstadiet vilket gör denna problembeskrivning desto mer relevant att undersöka. Mycket av den forskning som finns inom ämnet adresserar ofta de högre åldrarna. Därför är det intressant att undersöka hur lärare i grundskolans yngre år resonerar kring tolerans då detta kan vara av betydelse för didaktiska faktorer som organiserandet av undervisningen och dess innehåll.

1. 3. Frågeställning

De frågeställningar som studien avser att besvara är:

- Hur ser föreställningarna om demokrativärdet tolerans ut hos lärare i grundskolans tidigare år?
- Menar lärarna att deras förhållningssätt kan påverka eleverna och deras tolerans?

1. 4. Teorier om tolerans

Begreppet *tolerans* kommer från latinets *tolerantia*. Dels innebär det att en individ ska stödja ting men även uthärda något som inte anses positivt i dennes tillvaro. Tolerans innebär även att människor ska erövra en så kallad positiv acceptans för att möta och balansera upp olikheter i en fredlig samexistens. En människa som balanserar upp sina egna tankar för att bemöta oliktankande betecknar hur en tolerant person verkar. Men om den positiva acceptansen är för omfattande kan det betyda att den upphör och substituerar motståndet. Då är individen inte tolerant utan likgiltig eftersom det inte längre finns något att tolerera. Ett annat sätt att betrakta en tolerant person är att denne har valet att tolerera något i sin närhet. Om människor tvingas vara toleranta på grund av samhället så innebär det att individen i sig inte är tolerant, utan att denne fogar sig efter samhällets makt. Därav blir frågan om fostrande av en tolerant individ ett komplext ärende. Tolerans har ofta en hävdvunnen uppfattning och dess betydelse har tolkats och bestämts ur sociala sammanhang. Begreppets abstrakta meningsinnehåll förtäljer inte vad begreppet faktiskt innebär, utan dess betydelse bestäms genom sociala överenskommelser inom olika språkliga samhörigheter (Langmann, 2013).

1. 4. 1. Institutionell tolerans

Den *institutionella toleransen* avser en förbindelse mellan en demokratisk stat samt dess tillhörande demokratiska aktörer. Denna uppfattning av tolerans används av många västerländska demokratier som besitter en övergripande delad uppfattning om begreppet. Historiskt sett har toleransen uppkommit inom de europeiska länderna under 1600-talet men då i form av dess motsatta existens, nämligen intolerans. Begreppet har sitt ursprung i de religiösa förföljelser som då ägde rum och aktualiserade den religiösa intoleransen. Därmed blir tolerans en fråga om acceptering av olikhet utifrån en själv. Under 1700-talet uppdagades en annan syn på tolerans då staten och dess makt utgjorde en större påverkan i samhället. Alla religiösa trosuppfattningar skulle då tolereras så länge de inte innebar fara gentemot samhället och dess självständighet. Från historiens religiösa tolerans har den institutionella toleransen utvecklats och innefattar nu fler aspekter såsom social, politisk och etnisk tolerans. Den senare uppfattningen av begreppet tolerans är generellt av mer betydelse för demokratiska fri- och rättigheter än inriktat mot religion (Langmann, 2013).

1. 4. 2. Interpersonell tolerans

Den *interpersonella toleransen* behandlar medmänniskor och deras samexistens i relation till varandra och hur individer med olika tankesätt förhåller sig till varandra inom samma gemenskap. Betydelsen av den interpersonella toleransen uppkom ur ett resonering om fredlig samexistens. För att människor ska kunna samexistera krävs det att de frångår negativa

tankar kring de olikheter som de möter samt att de innefattar ett positivt accepterande förhållningssätt och bemöter det okända med överseende. Den interpersonella toleransen utgår från att det konstant finns misshällighet individer emellan. Emellertid ska människan fungera utifrån den samvaro hon befinner sig i och med de individer som denna samvaro inbegriper. Därmed ska de situationer som åsamkar meningsskiljaktiga åsikter och lidande uthärdas. Den interpersonella toleransen har tagit en mer central roll i dagens utbildningssammanhang. Likväl är det vanligt att den behandlas i konstellation med den institutionella toleransen då staten och dess medborgare i ett samhälle är beroende av varandra (Langmann, 2013).

1. 4. 3. Positiv och negativ tolerans

Tolerans kan delas upp i fyra stadier. Det första stadiet innebär acceptans av olikheter för ett fredligt syfte. Det andra stadiet innebär likgiltighet som inte utmanar andra förhållningssätt. Det tredje stadiet innebär ett medgivande till allas rätt till aktivt handlande, även om ett sådant inte äger rum. Det fjärde och sista stadiet innefattar respekt till omgivande skillnader och olikheter. Det utgörs en åtskillnad av dessa fyra nivåer, de två första klassas som en grupp medan de två senare klassas som en annan grupp. Den första gruppen klassificeras som negativ och likgiltig, en form av *negativ tolerans*. Den andra gruppen klassas som *positiv tolerans* då den inkluderar praktisk acceptans (Zembylas, 2011).

2. Tidigare forskning

Denna text presenterar tidigare forskning och hur demokrativärdet tolerans betraktas inom skolans värld genom nationell respektive internationell forskning. Det finns flera olika relevanta aspekter av toleransbegreppet som har sammanställts i olika rubriker vilka följande text behandlar.

2. 1. Tolerans i utbildningen

Under senare tid har begreppet tolerans blivit allt mer frekvent inom skolans värld. Dels beskrivs begreppet som en attityd och dels som ett aktivt handlande. För att människor ska kunna leva tillsammans måste deras samexistens baseras på föreställningar som är av tillåtande natur inför människors olikheter. Toleransens funktion i detta avseende blir således att respektera de skillnader som återfinns bland människor. I flera utbildningspolitiska dokument uppmanas tolerans för att stödja en fredlig samexistens där olikheter bemöts med respekt och acceptans (Zembylas, 2011). Ur ett svenskt utbildningsvetenskapligt perspektiv står tolerans för ett eftersträvansvärt värde och god moral. Värdet återfinns i såväl FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna som i Barnkonventionen och har därför stor relevans då dessa erkända avtal ska implementeras i skolan. Tolerans anses vara en förutsättning för fred och medmänsklighet i ett demokratiskt samhälle och ses därmed som ett politiskt krav att leva efter. Orlenius (2008) lyfter tre grundläggande aspekter av värdet tolerans. Dels måste det finnas ett negativt synsätt hos den tolererande, annars finns det inget som ska tolereras. Den andra aspekten är att denna negativa attityd inte bör uttryckas. Den tredje aspekten innebär respekt för andra individer utan otillbörligt handlande. Problematiken som uppdragas kring tolerans är det maktutövande som äger rum då den mer toleranta individen agerar mindre dömande. Det får dock inte övergå i likgiltighet, då är det toleranta värdet inte längre aktuellt. Utbildningsmässigt väcker toleransens komplexitet frågor kring lärares agerande i klassrummen då de möter situationer som de upplever som moraliskt fel eller stridande mot toleransen. Diskussionen kring gränser för meningsskiljaktigheter blir därför viktig då frågan om vad som är en given standard kan ifrågasättas samt vad som betraktas som divergens. Skolan och utbildningen har en viktig roll i arbetet att motverka intolerans bland elever, för att göra det krävs dock en samstämmig uppfattning av vad intolerans är för att kunna förhindra den. Detsamma gäller begreppet tolerans, ett enhetligt

förhållningssätt krävs för att kunna bedriva och realisera värdet. Då människor och gruppssammansättningar har rätten att vara som de är ställs frågan om de individer som inte är toleranta har rätten att faktiskt kunna vara det.

2. 2. Kritik av tolerans

Utbildning och studier av tolerans i skolan har mottagit kritik. Det är främst två olika perspektiv vilka utgör grund för kritiken. Å ena sidan innefattar toleransen en form av ett repressivt förhållningssätt då maktpositioner har inverkan på aktörerna, det vill säga den tolererade och den tolererande. Å andra sidan har själva begreppet fått kritik då det står för ett förtryckande synsätt hos dess utövare vilket inte klingar väl i utbildningssammanhang. Frågan blir därmed om ett sådant undertryckande värde ska användas i skolan. Arbetet, främst inom högre utbildning, kan riskera att äventyra demokratin då toleransutbildning faktiskt kan befästa människors stereotypa synsätt. Således kan bilden av "den andre" förstärkas och göra denne till en fortsatt "andre" i ett vi-och-dem-tänk. Toleransen riskerar att fungera som ett gynnande verktyg för att behålla de redan befintliga normer som återfinns i sammanhanget. De faktorer som inte stämmer med de normer och strukturer som finns betyder att dessa ger en desto mer förstärkt, standardiserad, bild av redan ledande föreställningar. Förekomsten av dessa maktförhållanden tar plats i skolans värld bland lärare och elever. Dock menas inte att läraren som auktoritet har en maktposition, utan det utgörs av normerna i lärmiljön, således ur en social maktstruktur. Då individer uppfattar den andres olikhet som en avvikelse betecknar det toleransens repressiva sida. Tolerans kan således vara en komponent som urskiljer vad som avviker från det normala. Begreppet i sig möjliggör tolkningar. Dels innebär den mer traditionella uppfattningen av tolerans att tolerera något smärtsamt. Därför blir frågan om tillåtande av avvikelser aktuell då det är den form av utövande som kan göra att normer bevaras i samhället. Det är just den fria toleransen och dess användande som gör att det uppstår problematik då aktörerna i en demokrati har samma rätt och respekt vilket innebär att det inte finns några gränser. Därmed är det upp till var och en individ att avgöra vad den uppfattar som positivt eller negativt. För att undervisa om tolerans krävs diskussionsövningar i vilka eleverna bör få möta sådana sammanhang som de kan uppleva som obekväma och utmanande men som ändå låter dem konfrontera situationer som uppvisar vardagliga möten där tolerans krävs (Langmann, 2013).

Ett demokratiskt förhållningssätt ska genomsyra skolans verksamhet och innefatta ett öppet perspektiv bland annat gentemot människors differentierade kulturer och traditioner. Brookfield (2007) menar att en sådan utbildning inte nödvändigtvis leder till att dess utövare lever i harmoni, istället kan toleransens förtryckande mening bli tydlig och därmed klargöra problematiken med demokratiska värden. Han utgår från pedagogen Marcuses text *Repressive Tolerance* från 1965 i vilken denne hävdar att en diversifierad läroplan kan utgöra grund för olika åsikter men samtidigt möjliggöra den repressiva toleransen. Undervisning som innefattar demokratiska värden som tolerans och avslutas med diskussioner leder oftast till ett orättvist oförändrat läge. Ett sådant status quo är inte rättvist för alla aktörer och därmed ger det uttryck för en förtryckande syn på begreppet tolerans. Det andra - repressiva - perspektivet av tolerans är då det dels innebär acceptans för det nya, främmande. Det som av samhället uppfattas som avvikande i utkanten av det normala, det marginaliseras. Samtidigt som detta sker ska "den andre", enligt demokratins principer, stödjas. Begreppet tolerans paradoxala innebörd tydliggörs då mångfalden ska uppbyggas och samtidigt accepteras just för dess avvikelser. Marginaliseringen av individer fortskrider då jämförelser mellan minoriteter och majoriteten utgörs. En läroplan som innefattar detta repressiva uttryck av tolerans kan därmed förstärka bilden av avvikelser i förhållande till samhällets norm vilket inte kommer att leda till en gemensam uppfattning aktörerna emellan. Lärandesituationer som innehåller studerande

och utövande av så kallad verklig tolerans innebär att undervisningen ska bortse från vad samhället uppfattar som normalt. Läraren bör förmedla skiftande alternativ att diskutera kring utan att ge upphov till att något är mer överensstämmande till samhällets uppfattning än något annat. Allt stoff i undervisningen bör uppfattas som alternativa perspektiv.

2. 3. Styrdokument

FN:s Millenniedeklaration från år 2000 implicerar begreppet tolerans som även tar plats i UNESCO:s deklARATION från år 1995. Dessa organisationers dokument påverkar flera regeringar och arbetet vid utformande av läroplaner. FN:s deklARATION påvisar att tolerans är nödvändigt för mänskligheten och bör ses som en värdefull resurs. Vidare belyser UNESCO:s deklARATION §1.1 att tolerans innebär respekt inför mångfald, personer ska med öppenhet möta olikheter på moraliskt vis. Det är även en politisk uppgift som bidrar till ett fredligt samhälle.

“Tolerance is respect, acceptance and appreciation of the rich diversity of our world's cultures, our forms of expression and ways of being human. It is fostered by knowledge, openness, communication, and freedom of thought, conscience and belief. Tolerance is harmony in difference. It is not only a moral duty, it is also a political and legal requirement. Tolerance, the virtue that makes peace possible, contributes to the replacement of the culture of war by a culture of peace (UNESCO, 1995, s. 9)”.

I paragraf §4.1 förklaras att förhindrande av intolerans människor emellan är grundläggande inom utbildning. Dessa handlingar uppvisar den positiva toleransen och förkastar intolerans.

“Education is the most effective means of preventing intolerance. The first step in tolerance education is to teach people what their shared rights and freedoms are, so that they may be respected, and to promote the will to protect those of others (UNESCO, 1995, s. 12)”.

Dokumentet beskriver de positiva attityder toleransen står för gentemot skillnader och olikheter. Ett tolerant samhälle utan några negativa attityder är dock omöjligt att nå. Det finns två dilemman gällande den respektfulla toleransen som beskrivs av UNESCO och FN. För det första är definitionen av tolerans svår att fastställa då den påverkats olika beroende på historiskt och språkligt ursprung. UNESCO:s och FN:s förklaring om ett tolerant samhälle är inte heller opartisk då de endast belyser den positiva toleransen och dess attityder. Respekt för mångfald och respekt för de mänskliga rättigheterna används ofta parallellt. Dessa behöver hållas isär då ett passivt deltagande, eller inget deltagande, indirekt inte behöver betyda respekt för det som uppfattas som främmande. Det andra dilemmat som lyfts är att båda organisationerna beskriver utbildning som den metod vilken kan förhindra intolerans. Argumentet är diskutabelt dels då uppdraget att förhindra intoleransen beskrivs som ett komplext uppdrag som inte utövas på rättvisa grunder inom skolor beroende på läroplan. Dessutom finns det inte några starka forskningsbaserade bevis som visar på att skolan och dess utbildande är mest lämpliga eller verkningsfulla för att upphäva intolerans (Zembylas, 2011).

Den repressiva toleransens inverkan belyses av Brookfield (2007) som studerar elever och deras interaktion. Ingen individ äger sanningen och därför ska olika perspektiv diskuteras utifrån olika sammanhang utan att ge sken av att något är mer rätt än något annat. Dock är elever ofta mer benägna att anta de redan befintliga strukturer som finns än att forma nya sådana att behöva stå till svars för. Likt Marcuses teori om repressiv tolerans bör elever alltid ha tillgång till relevant kunskap och information inom arbetsområdet för att kunna diskutera och bilda sig en egen uppfattning gällande dess innehåll. Det är även detta arbetssätt som symboliserar den kognitiva utvecklingen hos människan då hon först förses med verktyg för att sedan själva tänka och handla.

2. 4. Ett demokratiskt perspektiv

Print, Ørnstrøm och Skovgaard Nielsen (2002) lyfter fram data från IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement). Studien utfördes bland 90.000 elever från olika länder. Resultatet visar att skolor som praktiserar demokratisk praxis och innefattar engagerade lärare främjar kunskap och engagemang inom demokrati. Den danska skolans klassrumsklimat var mer öppet i sitt förhållningssätt än resterande 27 länder som deltog i undersökningen. Dessa elever var även mer insatta och kunniga inom det demokratiska området. Demokratien vilar på ett aktivt deltagande vilket främjas via aktiva medborgare genom ett accepterande klassrumsklimat. I undervisningen bör lärarna frånga den auktoritära rollen som endast förmedlar kunskap och istället föra en dialog med eleverna om demokratiska processer genom ett mer personligt förhållningssätt. På så sätt engageras eleverna i såväl den demokratiska processen som i sitt eget lärande. Ett samhälle där demokratins grund inte utövas på ett aktivt vis kan leda till att demokratin blir hotad då medborgare ej är engagerade. För att behålla engagerade medborgare och undvika en likgiltig inställning till ämnet är det därför betydelsefullt att kunskap om demokrati utövas inom skolan. Demokratiska klassrum kan således lära elever att se möjligheter med demokratiska processer och värden som frihet, tolerans, rättigheter och pluralism.

Till skolans uppdrag ingår undervisning om demokrati. Undervisningen lyfter ofta fram västerländsk demokrati och dess utformning. Demokratier kan dock se ut på olika sätt, samhällena kan vara uppbyggda på monarkistiska eller republikanska grunder vilket kan härledas till dess olika historiska utgångslägen. Det är skillnader som dessa vilka belyser svårigheterna med att finna en gemensam grund att arbeta utifrån för att internationellt skapa demokratiska värderingar. Diskussionen om demokrati i utbildningen lyfter fram två perspektiv. Den interpersonella uppfattningen ser demokrati som en filosofi som präglar individens levnadssätt. I individernas samexistens med varandra krävs värden och egenskaper som gör att de kan leva med varandras olikheter genom en form av positiv acceptans, alltså tolerans. Den institutionella uppfattningen åsyftar individens åsiktsfrihet och att kunna rösta i ett samhälle med rättvis maktfördelning. Dessa två uppfattningar fungerar parallellt då de är beroende av varandra för att nå framgångsrika demokratier (Print et al., 2002). Begreppet tolerans kan också ses ur den demokratiska statens perspektiv eller ur medmänniskans förhållande. Dels finns uppfattningar om begreppet som ett demokratiskt värde där det moraliskt sett är outhärligt med acceptans gentemot skiljaktigheter. Å andra sidan kan det också uppfattas som ett passivt synsätt som bemöter olikheter likgiltigt. Frågan blir därmed om toleransen står för att utveckla mänsklig gemenskap eller om den fungerar som tillfälligt uppehåll mellan olikheter. I denna diskussion uppmärksammas toleransens paradox. Tolerans kan uppfattas som något negativt och kränkande gentemot den medmänniska som blir tolererad på grund av avvikelser från vad den tolerante individen anser som normalt. En tolerant individ behöver tolerera intolerans (Langmann, 2013).

2.5. Tolerande av intolerans

Orlenius (2008) undersöker huruvida lärarstudenter är mottagliga för divergenta betraktelsesätt även om dessa skulle visa sig strida mot styrdokumentens demokratiska värden. Det pedagogiska arbetet har visat sig innefatta olika uppfattningar om värden vilket påverkar elever olika beroende på pedagogisk verksamhet. De liberala demokratiska värderingar som ska implementeras i skolan blir därmed en flerdelad fråga som väcker diskussionen kring bemötande av intoleranta elever vars värderingar inte samstämmer med demokratins grunder. Studien utfördes i Sverige år 2006 bland lärarstudenter. Enkätundersökningen rörde bland annat ett verkligt fall i Sverige då en elev blivit avstängd från skolan på grund av sina nazistiska åsikter vilka hävdades vara intoleranta och

odemokratiska. Formuleringen av de värden som den svenska skolan innefattar förmedlas i läroplanens värdegrund. Notera att den föregående läroplanen från 1994 var aktuell vid detta undersökningstillfälle. Resultatet av studien visade att över 65% av respondenterna instämde att eleven med nazistiska åsikter skulle bli avstängd från skolan på grund av intolerans. Undersökningen visar att lärarstudenterna ansåg att den intolerante eleven utgör fara i form av hot mot demokratin. Därför bör inte dennes intolerans gentemot andra människor tolereras i skolan. Om skolan skulle tolerera intolerans skulle detta kunna bidra till att fler elever påverkas och riskerar att bli intoleranta. Deltagarna i undersökningen resonerade kring konsekvenserna av att stänga av en elev från skolan och flera av dem förmodade att agerandet skulle leda till värre beteende hos den aktuella eleven. Dessutom antog de även att eleven skulle få mer sympati bland dem som delar åsikt vilket i sin tur kan göra att problemet hamnar på en samhällslig nivå.

Användandet av begreppet tolerans, inom skolväsendet, kan bidra till en negativ inställning gällande dess värde. Tolerans som begrepp används ofta i sammanhang som rör pluralism och etnisk mångfald vilket resulterar i en börda för samhället som måste anpassas efter dessa olikheter. Skolor som arbetar aktivt med att integrera ett mångkulturellt arbete och kulturell assimilation kring tolerans når en form av kulturell omvandling där anpassande efter samhället är slutmålet. Således riskerar ett utbildningsarbete att bevara den status quo som återfinns i verksamheten. Därmed behöver inte ett aktivt toleransarbete leda till tolerans hos individerna, utan snarare till marginalisering och anpassning för minoritetsgrupperna. Att innefatta ett affirmativt förhållningssätt innebär att kulturella skillnader bör ses och behandlas som en tillgång i verksamheten. Det finns fyra steg som är nivåmässigt indelade och bygger på varandra i strävan att nå affirmation. Dessa fyra steg är; tolerans, acceptans, respekt och affirmation. Toleransen placeras som det första steget mot att nå affirmation och solidaritet. Det vardagliga användandet av tolerans syftar mer att individer ska uthärda varandras olikheter i deras samexistens men inte nödvändigtvis acceptera dem. Personer kan stå ut med det som de inte gillar eller uppfattar som legitimt, men det betyder inte att de faktiskt har respekt för dessa skillnader. Detta förhållningssätt bör brytas och det sker då toleransen inte längre står i fokus utan snarare fungerar som en väg mot ett affirmativt, positivt, förhållningssätt gentemot det pluralistiska samhället (Langmann, 2013).

2. 6. Klassrum och undervisning

Klassrummet har en betydande roll för att utveckla den demokratiska eleven. En lärmiljö som kännetecknas av trygghet samt öppenhet utgör god grund för utövande och utvecklande av demokratiska färdigheter. Vid analysarbetet av IEA:s datauppsättning studeras bland annat klassrummet och uppmärksammar ett positivt samband mellan utvecklande av medborgarskap och ett öppet klassrumsklimat. Detta motiverar tidigt arbete med elever i grundskolan för att kunna diskutera kontroversiella frågor och samtidigt uppleva en god miljö att göra det i. För att utveckla demokratiska medborgare bör eleverna redan i mellanstadiet arbeta med demokratiska uppdrag i klassrummet. Inom klassrummet bör demokratiska processer utövas vilka inkluderar de två olika uppfattningarna där demokrati ses som en livsfilosofi och som en form av regering. Klassrummen ska vara öppna i dess diskussioner samtidigt som de innehåller formellt lärande. Ett klassrum som endast lär ut formell kunskap om ämnet kommer inte att skapa engagerade individer då de inte får pröva sig fram och utöka sina erfarenheter. Istället bör arbetsmetoderna tillåta diskussioner och praktiskt lärande. En sådan undervisningsmetod innefattar didaktik som inte endast inbegriper ren kunskapsöverföring utan även praktiserande inom området. Läraren måste då frångå en opartisk roll i ämnet och anpassa undervisningen till demokratiska värderingar. Dilemmat som uppstår är dock vilka värderingar som ska implementeras beroende på vilka demokratiska värden som lyfts fram då

dessa kan se olika ut. Lärarens belägenhet kan således betraktas som samhällelig men hur lärare i sin tur uppfattar denna roll kan vara väldigt varierande (Print et al., 2002).

Andersson (2015) lyfter sociologen och filosofen Habermas text *Three Normative Models of Democracy* från 1998 och hans tankar om deliberativ demokrati. Ett pedagogiskt arbetssätt i undervisningen om tolerans är att införliva deliberativa samtal i klassrummet. Demokratien bör ses som ett verktyg för kommunikationsprocessen. Teorin bygger på att kommunikationen mellan individer är i fokus samt att läraren inte har en central roll. Då eleverna lyssnar och argumenterar med varandra utvecklas deras demokratiska värderingar. Langmann (2013) belyser en uppfattning om tolerans där det utspelar sig en tvist mellan olika åsikter om vad som är rätt och fel. Istället för att väga dessa krafter mot varandra bör elever få utforska olika grunder att resonera kring. Det avgör huruvida deras betraktelsesätt följer de omfattningar som klassar en så kallad resonabel konflikt. Det finns två olika kategorier av respekt, den ena handlar om respekt för personen och den andra åsyftar respekt för olikhet. Elever som blir bekanta med dessa betydelser kan acceptera "den andre" på ett tolerant vis utan att frångå sina egna värderingar. Att medvetandegöra elever om begreppet tolerans och dess betydelse är viktigt för att de inte ska ha föreställningen om att toleransutövning endast sker i uttalade konflikter. Utifrån ett maktperspektiv är det viktigt att en diskussion gällande auktoritet förs för att kunna resonera kring vem som är tolerant, den tolererande gentemot den tolererade. Brookfield (2007) menar att toleransens repressiva mening innefattar aktörernas förståelse för mångfalden och att denna förståelse sker för mångfaldens skull. Således ska acceptans utövas för att bemöta det som upplevs som exotiskt vilket Marcuse ställde sig tveksam till. Mångfalden borde inte uppfattas som något eleverna ska förhålla sig till då detta fastställer den partiska uppfattningen av status quo vilket leder till förtryck. Lärare ska istället undervisa i ett klassrum där eleverna får uppriktiga överväganden utifrån likadana premisser för att utveckla sitt kritiska tänkande. Argumentationen ska ske utifrån samma förutsättningar och inte utgå från någon grund för vad som är rätt eller fel. Om toleransens innebörd är varierande beroende på samhälle kan det leda till intolerans gentemot det som inte upprätthåller samhällets normativa läge. Den medvetenhet som utspelar sig kan således ge upphov till en uppfattning av tolerans som inte stämmer överens med ett annat samhälles bild. En passiv tolerans tar sig uttryck om den inte är tolerant mot olikheter som stör samhällets status quo. Därför bör flera hypoteser och teorier behandlas i klassrummet för att ge en rättvis diskussion.

2. 7. Pedagogens uppdrag

Eleverna i den svenska skolan ska fostras med demokratiska värden och tillhörande förhållningssätt, samtidigt ska de ha rätten att uttrycka sina egna åsikter och framföra egna ståndpunkter. Det blir därför pedagogens uppdrag att lösa konflikter på ett tolerant och moraliskt vis mellan eleverna. Det tillhör lärarens pedagogiska åliggande att anpassa lämpliga lösningar beroende på situationer. Det pluralistiska samhället gör tolerans erforderlig, toleransen gör även mångfalden potentiell. Värdet ingår i pedagogers yrkesetiska uppdrag, det ska i sin tur även göra skäl för hur pedagogerna verkar i förhållande till eleverna (Orlenius, 2008). Att integrera demokratiska arbetssätt i klassrummen är väsentligt för att elever inom utbildningssystemen ska aktiveras. Det demokratiska medborgarskapet utövas genom att inte bara låta eleverna läsa och förstå demokratin på en abstrakt nivå, de bör även engageras genom att delta i praktiska, demokratiska processer vars syfte är att upptäcka demokratin funktion och relevans. Därmed krävs det lärare som arbetar aktivt med demokrati i dialog med eleverna (Print et al., 2002). Ur ett pedagogiskt perspektiv kan moraliska dilemman diskuteras och uppfattas på olika sätt vilket gör sökandet på slutgiltiga svar komplicerat. Det pedagogiska uppdraget innebär dels ett demokratiskt fostrande för det samtida samhället samtidigt som den enskilde individen ska ses och tas i beaktande. Det demokratiska

förhållningssättet framlyfter yttrandefrihet och således även medborgarens rätt att opponera sig mot andra människors åsikter (Orlenius, 2008).

Mångfald, demokrati och social rättvisa är några av de faktorer som skolan ska arbeta med och förhålla sig till på ett tolerant sätt. Det intoleranta samhället bygger på rädsla, okunskap och förtryck där människor diskriminerar andra individer i deras oförmåga att möta olikheter. De olikheter som människor stöter på kan röra olika områden som religion, etnicitet, sexualitet, klass, moral eller politik. För att människor ska få förståelse för andra i sin närhet krävs empati. Genom toleransens metodik ska eleverna ej endast hämta kunskap om "den andre" och lära sig att bemöta dennes olikhet. Eleverna ska även utveckla kunskap och lära sig mer om sig själva genom ökad tolerans och acceptans. Utbildningen ska således bidra till kunskap om andra människor och därmed förståelse för deras levnadssätt vilket kan bli ett komplext arbete för pedagogen (Langmann, 2013). En föreställning inom dessa pedagogiska sammanhang är att en inkluderande undervisning som tar upp flera perspektiv egentligen tar upp dem som förslag vilka placeras bredvid den redan allmänna uppfattningen om ämnet. På detta sätt bekräftas klassrummets redan befintliga status quo och konventionella inriktning. Det som inte ingår där kommer fortsätta att vara främmande men ändå accepteras som en avvikande faktor. Den repressiva toleransen ger skenet av att människan lever i ett fritt samhälle där denna har rätt att tycka och ge uttryck för vad hon vill. Men samhället är egentligen hämmat av de normer som finns. Då lärare uppmanar elever att gå ifrån de föreställningar de redan besitter, som är socialt konstruerade, kan den mångfald som eleverna därefter möter hamnar i underläge på grund utav den redan övervägande ideologin som de är bekanta med. Elever kommer i första hand att se till de faktorer som, för dem, följer samhällets normer. Därför blir mötet och arbetet med mångfald och andra perspektiv ett pedagogiskt uppdrag som innebär konfrontation med elevernas normer och föreställningar som de annars skulle undvika ute i samhället (Brookfield, 2007).

Langmann (2013) lyfter Afdals undersökning från 2006 där norska lärares användning av begreppet tolerans granskades. Studien visade att sättet lärarna använde begreppet tolerans på utgjorde grund för tolkningar och flertalet olika innebörder snarare än att fungera utifrån den respektbaserade föreställning som genomsyrar styrdokumentet gällande värdet. Begreppet är komplext och det är därför det finns utrymme för tolkningar och egna härledningar i diskussionen och undervisandet av det.

Brookfield (2007) menar att det finns ett sätt att motverka repressiv tolerans och det är då lärarna i klassrummen utövar en liberal och befriande tolerans. Pedagogen bör aktivt arbeta med att undvika en inrättad grundsyn hos eleverna. Detta ska leda till att de själva får bilda sig en uppfattning om vad de själva tycker och tänker. Den fakta som studenter förses med ska de få möjlighet att bearbeta samt förstå att den är manipulerad av den person som ser den som sin sanning. Toleransen bör ses i ljuset av individens egna realisation, men detta innebär inte att eleverna måste skapa en egen sanning. Eleverna ska få möjlighet att resonera sig fram till en objektiv sanning som ska vara berikande för mänskligheten och inte utgöra hot. Genom att anta en sådan objektiv realitet strävar diskussionerna mot ett frigörande som motarbetar befintliga föreställningar. Då ett arbete likt detta införlivas betyder det att den repressiva toleransen inte längre har företrädesrätt. För att skapa en medvetenhet hos barnen krävs ett arbete som bidrar till utmanande av de normer och traditionella uppfattningar som återfinns i klassrummet. Toleransens repressiva sida kan upphöra då eleven arbetar på ett utmanande sätt där ingen traditionell bild om vad som är rätt presenteras. Med det menas att eleven inte följer samhällets traditionella ramar och därmed kan se fenomen ur ett bredare perspektiv och på ett mer öppet, tolerant, vis. För att förverkliga toleransen krävs därmed intolerans mot den dominanta uppfattning som finns gällande normer och attityder vilka leder mot falsk

medvetenhet. Tolerans ses ofta endast som ett positivt värde vilket rationellt sätt är lämpligt att implementera i mångfaldens samhälle. Men då krävs en förståelse om vad begreppet faktiskt innebär och vad som är gemene mans sanning. Utan denna medvetenhet kan toleransen bidra till direkt skada.

2. 8. Tolerans och samexistens

Enligt flera utbildningspolitiska dokument, till exempel Barnkonventionen, Lgr11 och FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna, fastslås att tolerans är ett demokratiskt värde som leder till en fredlig samvaro. Genom att arbeta utifrån begreppen negativ tolerans och positiv tolerans ställer sig Zembylas (2011) kritisk mot begreppet, dess användning och betydelse. I dessa sammanhang är förekomsten av den paradoxala toleransen också vanlig. Definitionen av dess paradoxala betydelse är att begreppet står för obegränsad tolerans vilket inte går att realisera, tolerans behöver en grund att utgå från för att faktiskt kunna tolerera något. En tolerant individ tar sig således rätten att avgöra vad som är avvikande och inte normalt, men som ändå kan accepteras. Den tolerans som finns närmast individer är ofta den som uppstått inom ett samhälles ramar politiskt och kulturellt sätt och är således ideologisk. Zembylas granskade fredlig samexistens i en utmanande miljö och forskningen tog plats på en kommunal cyprisk skola vars elever kom från två motstridiga samhällen. År 2008 infördes främjande av tolerans och fredlig samexistens i skolans styrdokument. Insamlad data uppvisar intolerans på grund av etniskt ursprung. En lärare resonerade kring intoleransen men denne fastslog att eleverna var tolererande gentemot de som var annorlunda. Rektorn var dock mer tveksam till om alla elever var toleranta och menade att det kunde bero på deras mognad. Vidare hävdade denne att det finns gränser för hur mycket tolerans en majoritet faktiskt ska behöva ge uttryck för gentemot minoriteten. På grund utav regeringen och de politiska beslut som fattats fick de infödda helt enkelt tolerera de icke-infödda. Därmed aktualiseras förekomsten av en antagonistisk, fientlig, tolerans inom skolan. Den positiva toleransen har visat sig vara tvivelaktig och det är därför även svårt att motivera en god samexistens som vilar på tolerans. En positiv tolerans är ofullständig, den utmanar inte det sociala livet och dess orättvisor samtidigt som den bidrar till ett oförändrat normativt läge. Informanterna bekräftar detta då de menar att verksamhetens normer bygger på dess historia och tidigare fiendskap. Beroende på ett samhälles konfliktsituation kan det även leda till tolkningar av toleransen och hur den tillämpas antagonistiskt. Den positiva toleransen utgör en grund för förståelse för begreppet men den kan inte tillgodose alla involverade på ett rättvist sätt.

3. Teoretisk anknytning

I detta avsnitt presenteras det teoretiska ramverk som arbetets analys kommer att utgå ifrån. Det ramverk som kommer fungera som teoretiskt verktyg för studien är konstruktivism och dess betydelse för att förstå den enskilde individen samt dennes omvärld. Konstruktivismen belyser individens tänkande och resonering men även dennes tidigare kunskap. Begreppen *assimilation*, *ackommodation* och *de formella operationernas stadium* är relevanta inom konstruktivismen och kommer därför att behandlas. Med hjälp av detta ramverk och tillhörande begrepp analyseras studiens resultat och den insamlade empirin. I arbetet med empirisk forskning redogörs påståenden vilka bygger på förhållandet mellan empirisk data samt de teoretiska begrepp som kopplas till teorin och används i studien. Detta arbete symboliserar begreppsvaliditeten för undersökningen då det utgör ett samband mellan empiri och teori (Allwood & Erikson, 2010).

3. 1. Konstruktivism

Utvecklingspsykologen Jean Piagets (1896-1980) syn på lärande och utveckling har haft stor inverkan på dagens uppfattning om samtida lärande. Piaget hävdar att individers kognitiva

strukturer är av betydelse för elevernas lärande men även för att sortera verkligheten och de erfarenheter som denne samlar på sig. De handlingar som individer utövar sätts i relation till de begrepp vilka de behärskar och kan orientera sig med i verkligheten (Phillips & Soltis, 2010). Den kognitiva revolutionen gör därmed sitt inträde och fokus förflyttas från en empiristisk syn på lärande mot en mer rationalistisk sådan. Med detta synsätt menas att de lärande är utrustade med förnuft och kan förstå samt analysera sin omgivning. Lärdom och kunskap inhämtas därmed inte bara utifrån egna erfarenheter utan även av andras handlande och insikter vilka människan får analysera med hjälp av sitt förnuft. Piaget fokuserar främst på hur allmän kunskap utvecklas. Detta undersökte han genom att studera barn och således kartlägga deras kunskapsbildande. Han var intresserad av hur barnet resonerar sig fram till ett svar och hur dennes föreställning av världen ser ut samt har uppkommit. Därmed förflyttas fokus från den faktiska produkten av tänkandet och riktas istället mot individens tänkande som en process. Piaget belyser därmed människans resonemang med inriktning på logikens centrala roll och de redskap hon använder sig av då hon tolkar världen (Säljö, 2012).

3. 2. Förklaring av begrepp: Assimilation och ackommodation

Två centrala begrepp inom den konstruktivistiska teorin är assimilation och ackommodation. De beskrivs som fundamentala processer inom kognitiv anpassning. Begreppet assimilation står för inhämtande av information från omvärlden som sedan byggs på allteftersom nya erfarenheter och kunskaper inhämtas hos individen. Det förknippas med en linjär funktion där erfarenheter byggs på varterfter, det är detta som belyser den kognitiva strukturen och dess betydelse. Med begreppet assimilation menas att individen använder sig av befintlig kunskap och applicerar den i nya sammanhang. Dennes erfarenheter införlivas, assimileras, således med ny lärdom. Detta leder till en form av bredare kognitivt, logiskt, tänkande (Säljö, 2012). Piagets användning av begreppet assimilation är grunden för kunskap. Han studerade barn och hur de tänkte samt hur de, utifrån detta tänkande, kunde förändra sina tankegångar. Vuxna som anser att barn resonerar fel utgår från den så kallade normativa synen och bör inse att barnen svarar rätt utifrån sitt eget perspektiv. Därför är undersökandet av individers grunder intressant eftersom det är utifrån dessa som resonemang byggs (Forsell, 2011). Vidare menar Forsell att assimilation står för livets grundläggande psykiska utgångspunkt, det är således den som påverkar hur individer tolkar världen och gör den begriplig. Därmed påverkas barn utifrån den kunskap de får tillgodo och förstår världen utifrån denna.

Det andra begreppet, ackommodation, betraktas som en mer revolutionerande process vilken innefattar människans handlande och förhållningssätt i relation till dennes upplevelser och erfarenheter. Ackommodation och assimilation avser människans utveckling och anpassning till världen och ses därför ofta som två parallella processer där båda, på ett eller annat sätt, har en betydande roll. Det som händer är att individen har en inre konflikt och då ackommoderar denna för att nå ekvilibrium, alltså en balans. Ackommodation innebär således att individen måste ändra sitt sätt att tänka, sin föreställning av världen, för att skapa förståelse för de fenomen som sker (Säljö, 2012). Begreppet står för själva motorn i utvecklandet av kunskap och dynamiken som den innefattar. Barnets erfarenheter bygger från början på reflexmässigt beteende, men i takt med utvecklandet anpassas detta beteende efter situation och sammanhang. På så sätt har barnets erfarenheter sitt ursprung ur assimilationen innan den, via differentiering, följs av ackommodationen (Forsell, 2011).

3. 3. Förklaring av begrepp: De formella operationernas stadium

Användandet av begreppet jämvikt inom skolvärlden syftar till en förklaring av olika beteenden samt en form av balans och kognitiv struktur. Piaget menar att jämvikten kan påverkas av yttre faktorer men det är inre faktorer som ska balanseras. En individ kan därmed, i förhållande till sin miljö, anpassa sig för att uppnå jämvikt. Alla människor utgörs av deras

strävan mot denna balans. Ekvilibrium blir relevant då individers beteenden strävar efter en jämvikt mellan inre och yttre faktorer vilka utgörs av assimilation och ackommodation (Piaget, 2006). Piaget menar att den kunskap vilken människan besitter är temporär, hon bildar sig en uppfattning om världen utifrån redan befintliga föreställningar och anpassar dem sedan. Han hävdar att barns medvetande utvecklas och att det samtidigt skapas en medvetenhet om att det finns en värld utanför dem själva. Då barn befinner sig i detta stadium innebär det att de prövar sin medvetenhet med hjälp av assimilationen och ackommodationen då erfarenheter tolkas utifrån föreställningar men att människan är beredd att på nytt överväga sin befintliga kunskap (Forsell, 2011). Det abstrakta tänkandet hos individerna uppstår i det stadium som Piaget kallar de formella operationernas stadium vilket innefattar barn som är cirka tolv år gamla. Övergången mot det operationella tänkandet kännetecknas av att individen kan skilja sig själv från omvärlden, detta utgörs av individens kognitiva mognad som utvecklas desto äldre den blir. De formella operationernas stadium möjliggör mer abstrakta diskussioner gällande till exempel frihet och demokrati då individens kognitiva utveckling tillåter dem att resonera utifrån verkligheten gentemot abstrakta fenomen. Då barnen når ungdomens tidigare år blir system och teorier lättare att förhålla sig till, deras opererande förflyttas därmed från det omedelbara konkreta till det abstrakta, formella, tänkandet. Individernas resonemang innefattar nu inte endast tankar kring händelser utan även reflektioner kring operationerna. Innehavande av denna formella intelligens symboliserar en begynnelsepunkt för det fria tänkandet (Piaget, 2006). Stadieteorin som Piaget utvecklat har mottagit kritik då dessa stadier ses som avgränsade utvecklingsnivåer hos individen, istället bör den kontinuerliga utvecklingen lyftas fram. Då individen ökar sin förståelse för omvärlden påverkas dennes föreställningar. Därför ser uppbyggnaden av kunskap olika ut beroende på individ, uppfostran och situation. Konstruktivismen har under senare tid mottagit kritik då individen har behandlats som en isolerad enhet istället för i samspel med andra individer vilket är vanligare idag (Säljö, 2012).

4. Design, metoder och tillvägagångssätt

I detta avsnitt kommer forskningsprocessens metod och tillvägagångssätt att presenteras i form av uppdelning i olika avsnitt. I dessa avsnitt redogörs för: val av metod och dess relevans, urval och avgränsningar, genomförandet av metoden, forskningsetiska principer som tillämpats, analys för studiens insamlade data och trovärdighet av resultatet från denna forskning.

4. 1. Intervju som redskap

I arbetet med att undersöka hur lärares föreställningar ser ut och hur de resonerar kring värdet tolerans användes kvalitativ forskning i form av semistrukturerade intervjuer för denna studie och insamlandet av dess data. För att kunna ställa följdfrågor och be respondenten förtydliga sina uttalanden ansåg jag att denna form av metod var lämplig för att samla in empiri för undersökningens syfte. För att öka kvaliteten i undersökningen arbetade jag med dess innehåll och upplägg i mitt förberedelsearbete då jag strukturerade upp intervjuguiden¹. Syftet med studien var även att den ska innehålla reliabilitet, validitet samt att andra ska kunna granska de slutsatser som framkommit av undersökningen, så kallad generaliserbarhet (Lantz, 2013). Det finns olika typer av intervjuer som kan användas i kvalitativa syften, formuleringen av frågorna avgjorde vilken typ av intervjuform som användes för denna studie. För en djupare förståelse för fenomenet tolerans passar en mer öppen form av intervju vilket ledde till att denna studie baserades på en semistrukturerad intervjumetod. I detta avseende belyses respondenternas personliga resonemang vilket är av betydelse för studien då lärares

---

¹ Se bilaga 1

föreställningar undersöktes (Dalen, 2015). Arbetet med frågor är viktigt för att formulera och strukturera upp en lämplig intervjuguide som syftar till att söka svar på undersökningens frågeställningar. En väl utarbetad sådan intervjuguide lämpar sig för arbeten likt detta där jag söker svar på frågeställningarna genom en semistrukturerad intervju (Carlström & Carlström Hagman, 2006). Jag inledde arbetet med en intervjuplan då relevanta frågeområden fastställdes och placerades i den ordning som jag ansåg lämplig, därefter placerades de tilltänkta frågorna för intervjun in under de befintliga temaområdena. Vid början av intervjutillfällena fick respondenterna meddela deras ålder, aktiva år som lärare, ämnesbehörighet samt utbildning. Därefter följde de planerade frågorna som placerats i en, för intervjupersonerna förmodad, logisk ordning. Likt Lantz (2013) proposition inleddes intervjun med en primär fråga. Därefter tillkom även sekundära frågor vilka jag formulerade utefter hur jag i förväg förmodade att respondenterna skulle svara. Dessa fördjupningsfrågor kan vara svåra att bestämma i förväg men att ha dem med i intervjuplanen var givande. Min förhoppning var att de skulle bidra till ett fördjupat resonemang och därmed upplysande svar. Detta motiverar den semistrukturerade varianten av intervjumetod då fördjupningsfrågor inte behöver ställas om de redan har uppkommit svar på dessa i huvudfrågan. Intervjuaren kan där och då göra Anpassningar som anses lämpliga.

4. 2. Urval

Vid kvalitativa studier undersöks omfattning och djup av de frågeställningar som gäller för undersökningen. Därför är det viktigt att fokusera på en välplanerad intervjuguide vilken genererar djup och resonemang som ger svar på studiens frågeställning snarare än att fokusera på antal individer som deltar, vilka är fler inom de kvantitativa metoderna. Jag har därför valt att fokusera mitt arbete på en förhållandevis liten grupp på sex respondenter. Det gjorde jag då forskare inom kvalitativa metoder håller sig till ett litet antal personer, men även på grund utav den tidsbegränsning som fanns för ålagd för studien då tid och resurser är avgörande faktorer (Dalen, 2015). Urvalet baseras på grundval av frågeställningen som vänder sig till lärare och deras föreställningar vilket begränsar urvalet som därför blev målstyrt i min undersökning. Urvalet för intervjun skedde då jag via personliga kontakter fick förbindelse med tre aktiva lärare vilka arbetar på olika skolor, denna typ av urval kallas för nätverksurval. Därefter kontaktade några av dessa lärare varsin kollega som fick ta del av studiens syfte och missivbrev² som de andra respondenterna mottog. Då kunde dessa kollegor välja om de ville medverka i studien och dess datainsamling. Detta urval är således målstyrt baserat på deltagarnas yrke, men urvalet skedde nu i enlighet med bekvämlighetsprincipen via förbindelser (Bryman, 2002). Urvalet har så sätt vidgats så till vida att lärarna arbetar på olika skolor samt har skild ämnesbehörighet och utbildning vilket skildrar urvalets representativitet. Flera intervjuer som behandlar samma tema fast med olika respondenter är vad som möjliggör jämförelse och utgör grunden för denna typ av urval (Carlström & Carlström Hagman, 2006). I detta sammanhang är det inte respondenternas individuella utsagor som analyseras i förhållande till deras bakgrund. Empirin bearbetas utifrån respondenternas svar som en grupp verksamma lärare. Därför har deras bakgrund ingen större fokus i denna studie, men information finns att tillgå i tillhörande tabell där grunddata återfinns³.

4. 3. Genomförande

Genomförandet av den kvalitativa undersökningen grundar sig i forskning inom ämnet. Efter att forskningen inhämtats och sammanställts kunde en plan för intervjun läggas upp. Detta skedde då jag först ringade in huvudsakliga teman som jag ville skulle ingå i studien så som tolerans, demokrati och klassrum vilka alla är av stor relevans för studien. Därefter

---

2 Se bilaga 2

3 Se bilaga 3

preciserade jag mina frågor under de huvudteman som jag tagit fram och en intervjuguide började ta form vilken även grundar sig i den tidigare forskningen. De frågor som används kallar jag primära frågor respektive sekundära frågor. De primära frågorna är de huvudsakliga frågorna, och till dem har jag även konstruerat presumerade sekundära frågor, alltså följdfrågor på de svar som förväntades att mottagas. Dock hade jag en förutsättningslös inställning till respondenten och dennes svar, men följdfrågorna var ett verktyg för mig att använda för att ge intervjun mer djup och ett tydligare resonemang bakom svar och påståenden (Carlström & Carlström Hagman, 2006). Därefter intervjuade jag två, vilket Lantz (2013) menar är ett lämpligt antal, lärarstudenter som fick ge respons på intervjuguidens upplägg. Eftersom det är en stor fördel att provintervjua individer inom samma kategori som studiens syfte tillägnar fick två kurskamrater delta i min så kallade provintervju. Dessa provintervjuer medför att en som forskare måste reflektera över förförståelse, syfte, logik och teori som studien och intervjun berör. Lärarstudenterna gav återkoppling och feedback på intervjuguiden och smärre justeringar skedde i form av förtydligande för att underlätta för framtida respondenter. I enlighet med Ahrne och Svensson (2015) formulerade jag ett missivbrev då intervjuguiden var färdigställd. Detta brev förmedlade studiens syfte och undersökningsområde. Det inbegrep även de forskningsetiska principer som arbetet tar hänsyn till och informerar deltagarna om detta via brevet.

Vid insamlande av empiri i intervjuform finns olika registreringsmetoder att tillämpa, i min studie använde jag mig av ljudupptagning samt anteckningar. Innan jag startade intervjuerna frågade jag respondenterna om de godkände att jag spelade in vår intervju med mobiltelefonen, och jag mötte inga invändningar. Samtidigt förde jag anteckningar under samtals gång, de fungerade mer som minnesanteckningar där jag kunde skriva upp nyckelord och intressanta resonemang. Att använda registreringsmetoden ljudupptagning medför fördelar i analysarbetet av samspelet i intervjun och om detta kan påverka svaren. Materialet utgör även grund för att analysera pauser, förändrade tonlägen eller osäkerhet (Carlström & Carlström Hagman, 2006). Dalen (2015) menar att denna arbetsmetod är berikande då informanternas uttalande utgör den egentliga empirin och är därför av stor betydelse för analysen. Ett inspelat intervjumaterial bidrar därmed till ett bättre fylligare intervjumaterial. Carlström och Carlström Hagman (2006) hävdar att arbetet med ljudupptagning måste medföra en transkription för att kunna utgöra en klar empiri. Jag transkriberade alla intervjuer direkt efter att empirin samlats in, därefter startade jag bearbetning och analys. Jag läste det transkriberade materialet samtidigt som jag lyssnade på ljudupptagningen för att tillförsäkra att den var väl utförd och uppvisade en korrekt insamlad empiri.

4. 4. Forskningsetiska principer

De forskningsetiska principerna inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning har fastställts av *Vetenskapsrådet* (2002) som presenterar olika principer vilka ska tas i hänsyn inom forskningsetiska studier. För att göra samhällsnyttiga studier krävs dessa principer för deltagarnas del och skydd mot obefogad kontrollmöjlighet, därav koncepten: forskningskravet respektive individskyddskravet. Det sistnämnda kravet delas även in under fyra allmänna huvudkrav på studien. Jag presenterade dessa krav genom ett missivbrev som skickades ut till respondenterna innan intervjuerna skedde. Det sätt som dessa forskningsetiska principer anammats kommer därmed att presenteras i detta avsnitt. De fyra huvudkraven består av informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet samt nyttjandekravet.

Informationskravet tillämpades i forskningen då respondenterna i undersökningen fick ta del av den aktuella forskningens syfte som presenteras för att motivera studien och dess innehåll

samt hur den är tänkt att genomföras. I samband med denna information ska deltagarna även upplysas om de villkor som gäller för deras medverkan i forskningen. Följande krav är *samtyckeskravet* vilket innebär att forskningen först måste fastställa deltagarens medverkan vilken är helt frivillig. Beroende på undersökningens upplägg kan ett samtyckeskrav delas ut till vårdnadshavare om yngre medverkande ska delta i undersökningen. Det var inte fallet i denna studie då samtyckeskravet istället behandlades indirekt genom informationskravet. Det tredje kravet är *konfidentialitetskravet* vilket innebär att respondenterna i undersökningen blir fullt medvetna och informerade om deras rätt till konfidentialitet och att deras personuppgifter eller andra etiskt känsliga uppgifter inte på något sätt sprids vidare. Det är viktigt att nämna att vad som upplevs som känsligt hos personerna är väldigt individuellt. Varken namn på personer, skolor eller ort används vilket är ett sätt att säkerställa konfidentialitetskravet. Istället byttes alla egennamn ut mot fingerade koder. Avslutningsvis är den sista forskningsetiska principen *nyttjandekravet* vilket innebär att de insamlade uppgifter som gjorts för undersökningen endast får användas i detta sammanhang som forskningsändamål.

4. 5. Analys

Den kvalitativa bearbetningen av materialet bygger enligt Carlström och Carlström Hagman (2006) på fem arbetsmoment vilka jag använde mig av. Det första steget var att jag transkriberade det auditiva materialet, det är först när transkriberingen av ljudupptagningen är gjord som en riktig analys av materialet kan utföras. Därefter, som ett andra steg, läste jag igenom materialet ett flertal gånger för att se både helhet men även avgöra vilka som var de mer betydelsefulla delarna av materialet. I det tredje steget fokuserade jag på bearbetning och analys, det var inom detta arbetsmoment som jag mer specifikt sökte efter teman som passade min frågeställning och nyckelord som var återkommande i intervjuerna. Det textmaterial i intervjuerna som var av samma slag kunde därmed kategoriseras och sammanställas under en gemensam rubrik. I arbetet med kategoriseringen arbetade jag med hänsyn till frågeställningarna och sökte svaren på dessa vid bearbetningen av materialet. Dessa kategorier bidrog till en god överblick av empirin, men några av dem ändrades under arbetets gång. Efter att jag analyserat alla intervjuer kunde jag jämföra resultaten i dem. Czarniawska (2014) hävdar att denna typ av kodning och analysarbete är typiskt för en tematisk analys. Hon menar att kodning, kategorisering samt förbindelserna mellan kategorierna har en central roll i analysen. I arbetet med tematisk analys menar Braun och Clarke (2006) att data ska sammanställas i sin helhet och därefter kategoriseras på nytt, det vill säga att forskare ska inte utgå från intervjufrågorna som redan är angivna för studien utan istället finna nya kategorier baserade på datainsamlingen. Carlström och Carlström Hagman (2006) beskriver det fjärde steget i analysen och arbetet med en diskussionspartner, i detta fall har det skett tillsammans med min handledare för arbetet och tillsammans med en lärarstudent. Detta arbete utfördes för att belysa empirin ur nytt perspektiv samt ge möjlighet för nya tankemönster i analysen. Avslutningsvis i det femte och sista steget fokuserade jag på undersökningens frågor, jag var därför noga med att återkoppla till frågeställningen för att säkerställa att jag ständigt arbetat med rätt frågor i fokus för min studie. Rennstam och Wästerfors (2015) hävdar att arbetet med kvalitativt material handlar inte endast om att kategorisera det, det ska även placeras i en viss ordning som är lämplig för arbetet. Det har jag tagit tillvara på i mitt analysarbete då det till en början är mer översiktligt och sedan övergår i mer djupa och specifika sammanhang. Detta arbete sker genom en så kallad analytisk induktion då jag bearbetar fallen för sig innan allt material analyseras tillsammans.

4. 5. 1. Teoribildning kring begreppen

Arbetet med denna studie utgick ifrån ett induktivt arbetssätt då empiri först samlades in innan den analyserades med hjälp av teorier. Införskaffad kunskap om hur man kan förhålla

sig till demokrativärdet tolerans låg till grund för hur intervjuguiden utformades, dess teoribildning för begreppet används därmed för att förstå tidigare forskning samt analys. För analysarbetet valdes även det lärandeteoretiska ramverket konstruktivism ut och kommer att belysas genom resultat och analys för att förstå den insamlade empirin samt didaktiska konsekvenser. Huvudsakligen är det ett induktivt arbetssätt som används i studien då analysen är gjord utifrån empirin som samlats in istället för att utgå ifrån redan färdiga kategorier (Widerberg, 2002).

4. 5. 2. Teorins betydelse för analysen

Inför studiens genomförande var teorin för analysen delvis formulerad genom den teoribildning som presenterats för begreppet tolerans. Då merparten av intervjuerna sammanställdes valdes en lärandeteori för att analysera didaktiska konsekvenser. Denna process stärkte därför valet av teorier och begrepp som därmed hade samband med respondenternas yttranden. Teorierna och de tillhörande begreppen påverkar kategoriseringen i analysen av empirin. Utifrån lärandeteorin har tre begrepp (assimilation, ackommodation och de formella operationernas stadium) valts ut för att tolka empirin och fungera som ett redskap för att förstå data i strävan att söka svar på undersökningens frågeställningar genom en tematisk analys. Då sortering av kvalitativt material ej endast handlar om gruppering och kategorisering, utan även om att placera empirin i en korrekt ordning är teorier och dess begrepp av relevans för detta arbete (Rennstam & Wästerfors, 2015).

4. 6. Trovärdighet

Granskande av forskning kräver ett kritiskt öga innan slutsatser kan formuleras. För att presentera forskning krävs därmed en noggrann förklaring av studiens upplägg och tillvägagångssätt vilka jag har presenterat för min studie i ovanstående avsnitt. Då problem, metod och resultat har introducerats kan slutsatserna formuleras genom att referera till forskning och teori som ligger till grund för arbetet. Dessa aspekter utgör generaliserbarheten av mitt arbete samt dess reliabilitet och validitet (Carlström & Carlström Hagman, 2006). I jämförelse med kvantitativ data, som ofta består av frekvensskalor och siffror, finns det betydligt mer utrymme för att övertolka eller påverkas av faktorer i ens periferi vid arbetet med kvalitativa intervjuer, vilket är viktigt att ha i åtanke vid dess bearbetning. Det är ännu en anledning till att ljudupptagning skedde, då kunde jag lyssna på intervjuerna igen och undvika att tolka informanternas resonemang på ett annorlunda vis i efterhand. En väl genomförd studie med intervjuer ger empiri som uppfyller krav på användbarhet. Dessa är *reliabilitet* som innebär att tillförlitliga resultat har samlats genom metoden. Det andra är arbetets *validitet* som betyder att resultaten måste vara giltiga. Den tredje aspekten är att utomstående kritiskt ska kunna granska slutsatserna, inom kvalitativ forskning förknippas det med *generaliserbarhet*. Dessa aspekter utgör kraven gällande metodiken inom vetenskapliga sammanhang och innefattar därför en betydelsefull roll (Lantz, 2013).

Reliabiliteten i studien är dess tillförlitlighet vilket innebär att verkställandet är utfört på rätt sätt gällande till exempel urval, vilket min forskning uppfyller genom ett representativt urval. Kategoriseringen för den samlade empirin har även bearbetats på samma sätt och efter samma förutsättningar vilket förstärkte tillförlitligheten i mitt resultat. Intervjuerna får inte ske med syftet att bekräfta hypoteser, då hamnar fokus lätt på en viss typ av frågor som inte är rätt för arbetet då de istället bekräftar en viss tankemodell. Därför har jag behållit en kritisk inställning i mitt arbete och varit mottaglig för att ompröva min utgångspunkt. Validitet innebär att undersökningen faktiskt omfattar det som var tänkt att undersökas och inget annat vilket därmed gör dess resultat giltigt. Jag eliminerade risken att undersöka nya faktorer genom att arbeta efter en precist formulerad frågeställning (Thurén, 2007). Det är även viktigt att se till att undersökningen innefattar data som speglar källan vilket jag tillämpade såtillvida

att respondenterna har haft möjlighet att fritt tänka efter och uttrycka sina svar utan att jag har påverkat dem (Dalen, 2015). Arbetet med den interna validiteten är en styrka i kvalitativa arbeten likt min studie och styrks då jag bearbetade empirin med tillhörande begrepp för undersökningen. Den externa validiteten kan dock ifrågasättas i form av dess generaliserbarhet vilken förtydligas i nästa stycke (Bryman, 2002).

I kvalitativa undersökningar måste tillämpbarheten tas i beaktande, det vill säga att en utvärdering bör ske för att avgöra om forskningsresultatet kan användas i andra sammanhang. Därmed är det studiens generaliserbarhet som undersöks såtillvida om forskningsresultatet kan appliceras i andra situationer och i vilken utsträckning som det i så fall kan ske. Min forskning är inte tillräckligt omfattande eller utbredd för att göra en generell slutsats som motsvarar hur till exempel lärare i Sverige resonerar kring mina frågeställningar. Jag har hållit mig i en och samma kommun vilket begränsar generaliserbarheten fast att målgruppen var representativ. Denna form av begränsning är väldigt vanlig inom den kvalitativa forskningen (Wallén, 1996). För att kunna genomföra större generaliseringar används ofta kvantitativa metoder där ett större antal informanter medverkar. Den kvalitativa metodens tillförlitlighet och tillämplighet är därmed inte lägre, men förutsättningarna för generaliserbarheten är olikartade (Lantz, 2013). Ett kritisk förhållningssätt till kvalitativa undersökningsmetoder är att de är svåra att replikera dels då metoden, liksom i min studie, är semistrukturerad men även då forskaren i sig spelar en stor roll för den kvalitativa undersökningen och dennes arbetssätt då informanterna ofta påverkas av forskarens egenskaper. Informanternas analyser av mina egenskaper kan jag inte påverka, däremot såg jag till att hålla mig till intervjuguiden och vara neutral, det vill säga inte provocera eller påverka dem på annat sätt. Detta arbetssätt säkerställer mitt kvalitativa arbete och den empiri som samlats in genom mina intervjuer. Validiteten och dess självrapporterade data utgår från subjektivt uppfattade fenomen (Bryman, 2002).

5. Resultat

Det empiriska materialet som samlats in i undersökningen utgör basis för de fyra grundkategorier som formats. Dessa grundkategorier är: lärares perspektiv, socialisering, konstitutionens inverkan samt kognitiva faktorer. Utifrån dessa kategorier kommer undersökningens empiri att sorteras och förstås med hjälp av den teoribildning som presenterats för arbetet.

5. 1. Lärares perspektiv

I denna kategori presenteras innehåll utifrån det empiriska materialet som innefattar lärares förhållningssätt och föreställningar gällande toleransvärdet. Lärarnas uppfattning om begreppet tolerans synliggörs och diskuteras då empirin tolkas genom begreppen assimilation, interpersonell tolerans samt ackommodation.

5. 1. 1. Föreställningar om toleransbegreppet

Respondenterna i studien delar en snarlik uppfattning om vad begreppet tolerans innebär för dem. Den generella uppfattning de besitter innebär att det är ett positivt värde som främjar förståelse och goda relationer i samhället. Alla respondenter var eniga om att tolerans är ett oerhört viktigt värde. Då respondenterna svarade spontant var det ingen av dem som ansåg att det fanns någon negativ aspekt med begreppet tolerans och dess betydelse. Flera menade att olikhet är bra. För att barnen i skolans verksamhet ska bredda sin assimilation samt inhämtande av kunskap i omvärlden krävs det förståelse för varandra och acceptans av varandras olikheter. Assimilationen påverkar hur individen uppfattar omvärlden och de

begrepp som återfinns inom den. Då varken unga eller vuxna möter yttre störningar bibehålls den uppfattning som redan bildats.

Det är absolut ett viktigt begrepp för att om du tänker... så finns det många olika elever i dagens klassrum, från olika förhållanden, från olika länder och med olika språk. Men även i samhället i stort... för att man ska kunna möta varandra och för att man ska kunna förstå varandra (Lärare 6).

Det kan ju vara, alltså... man måste acceptera att människor tycker och tänker olika. Sen är det inte alltid säkert att jag håller med om det, för jag har ju mina värderingar. Och sen är det ju så att dessa värderingar kan ju se olika ut och de kan ju grunda sig i vilken uppfostran man har. Vilken åldersgrupp man tillhör kan det också vara, eller bero på (Lärare 5).

Vid intervjun framkom att samtliga lärare även resonerade kring begreppet tolerans kopplat till mångfald. Ett samhälle som individer ska leva och verka i måste kunna behandla och bemöta alla de olikheter som finns. Då lärarna förklarade sina föreställningar kring begreppet tolerans framkom ingen negativ aspekt. Alla ansåg att begreppet är viktigt och att det tillhör deras yrkesroll att behandla värdet i skolan. Samtliga lärare menade även att demokrati är en självklarhet i verksamheten, det är dock bara lärare 4 och 5 som hävdar att de faktiskt använder sig av begreppet tolerans i sin undervisning vilket då sker inom ämnena samhällskunskap och religion. Då lärarna däremot fick svara på frågan om de ansåg att det fanns någon negativ aspekt gällande begreppet tolerans svarade lärare 1, 3, 4, 5 och 6 att det kanske kan göra det. Lärare 2 svarade nej och menade att det inte finns någon negativ aspekt med begreppet tolerans.

Ja, om man glömmer bort att begreppet kan ju också innebära att jag inte tolererar. Alltså, inte gå in med att allting är okej. Allting är verkligen inte okej. I den bemärkelsen kan det ju finnas en negativ aspekt (Lärare 3).

Nä, det är väl om man försöker tänka det som gränssättning eller någonting sådant, så kan det ju vara. Men det är ju inte samma sak ändå. Tolerans är ju att försöka förstå den andre och hur den tänker. Och sen, gränssättningen har ju med konsekvenserna att göra (Lärare 6).

Samtliga lärare i studien uttrycker relevansen av tolerans, att värdet betraktas som viktigt i samhället och de ser det som ett givet värde vilket eleverna i respektive klasser ska vara införstådda med. Lärare 1, 2, och 3 relaterar toleransen till deras likabehandlingsplan som de arbetar med på skolan. Lärare 4, 5, och 6 nämner inte begreppet likabehandling utan förknippar begreppet tolerans med läroplanens värdegrund, detta begrepp använder sig även lärare 1 och 2 utav. Samtliga lärare uttrycker vikten av att arbeta med ett tolerant förhållningssätt för att bemöta olikheter i samhället.

Det är ju nästan som en förutsättning, att man är tolerant. Det är liksom en förutsättning för att man ska kunna verka både i arbetslivet men även rent socialt. Utanför arbetslivet också. I vuxenlivet också. Ja, jo det är självklart tänker jag. Skolan måste förbereda eleverna för det kommande livet liksom. Och att vara tolerant är en oerhörd fördel, tror jag. Eftersom att mycket av det, alltså det som i vardagslivet, eller ja vad som helst. Mycket av det som sker, ah det har med tolerans att göra (Lärare 1).

Ja, det handlar ju om den personliga integriteten och att du måste acceptera att andra människor är annorlunda och att de tänker kanske annorlunda. Sen kanske du ju däremot kan lägga dina värderingar i samtal och så, och motivera varför. Då förväntar ju man sig att man blir accepterad från sina värderingar då också. Och det är ju lite, de här värderingarna som man har med sig kommer ju ifrån sin ryggsäck. Livets ryggsäck. Och så att sen skulle man ju kunna tänka sig att jag skulle vara restriktiv mot [etnicitet]... men i och med att jag har jobbat som jag gjort så har ju min ryggsäck förändrats under resans gång, som jag upplever väldigt positivt då va. Som lärare måste man vara väldigt öppen när det gäller demokrati och tolerans och allt detta (Lärare 5).

5. 1. 2. Ett personligt perspektiv

Då lärarna beskriver begreppet tolerans kan detta förstås med hjälp av de två begreppen interpersonell tolerans samt ackommodation. Utifrån den interpersonella toleransen beskriver de hur elever ska klara av att möta varandras olikheter och kunna acceptera dessa på ett positivt sätt. Lärare 3 och 4 beskriver båda två att toleransen kan se olika ut hos olika individer. De lyfter inte endast vad som anses tolerant inom det västerländska samhället utan menar att deras personliga tolerans kan se olika ut och avgöra vad de faktiskt tolererar. Däremot menar de att de själva inte nödvändigtvis uttrycker vad de inte tolererar då de vill befinna sig inom en fredlig samexistens. Respondenterna delar således bilden av tolerans som ett positivt värde som bör ses som en självklarhet inom verksamheten. Dock använder de sig av olika resonemang kring ämnet och fokuserar på olika saker som till exempel acceptans, påverkan och fostran.

Ja, det kan det väl också vara, för tolerans är ju... den har ju... tolerans. Ja, att man är sträng på något vis. Man kan säga: "nej det där tolererar jag inte". Det är också lite personligt beroende på hur man är. Vad man har för värdegrund, hur man har sina tankar (Lärare 4).

Ja, precis! Att vara tolerant betyder ju inte att tolerera vad som helst tänker ju jag. Det är så jag tänker. Att jag måste ju bestämma mig för vad jag tolererar. Så frågan om jag är tolerant, ja, utifrån vad jag tror, ja (Lärare 3).

Den interpersonella toleransen samt begreppet assimilation utgör en utgångspunkt för en process som kan möjliggöra ackommodationen. I denna process aktiveras såväl aktivt handlande som förhållningssätt vilket syftar mer mot den positiva acceptansen genom respekt mot olikheter då reflektioner äger rum. Inhämtande av kunskaper om omvärlden byggs på i mötet med olikheter. Lärarna pratar om hur omvärlden kan se olika ut för alla individer men samtidigt finns det en generell uppfattning hos dessa om vad som inte ska tolereras. De har förhållandevis lätt att förklara vad som inte ska tolereras och motiverar sina tankegångar. Men gällande hur de förhåller sig till intolerans upplever de svårigheter med att tolerera intolerans. Vid frågan om de anser att tolerans kan ha med maktfördelning att göra så svarar lärare 2, 4, och 5 nej med motiveringen att de inte har tänkt i de banorna förr och därmed inte har vänt på själva begreppet tolerans. Lärare 1, 3, och 6 resonerar kring makten som en lärare har gentemot eleven och om det kan vara en maktfördelning gällande tolerans.

5. 2. Socialisering

Under denna kategori presenteras lärares föreställningar gällande sociala faktorer i elevernas värld med koppling till tolerans. Därmed kommer sociala konstruktioner, mångfald och samexistens att behandlas och belysas ur lärarnas perspektiv. Denna kategori förstås med hjälp av begreppen ackommodation och interpersonell tolerans.

5. 2. 1. Sociala konstruktioner

Då forskare menar att individer behöver kunna frångå sitt normativa synsätt för att bilda förståelse fick lärarna i undersökningen resonera kring de normer som finns i klassrummet och om de som ledande pedagoger kan påverka dessa. Lärarna delade olika uppfattningar om huruvida de kan påverka elevernas värderingar och synsätt. Lärare 1 var av den uppfattningen att hon kunde påverka normerna i sitt klassrum. Lärare 2 menade att hans elever allt som oftast visade upp den typ av beteende och förhållningssätt som han föredrog. Eleverna visste således hur de borde bete tolerant sig utifrån lärarens vy. Lärare 3 hävdade att normerna skapas i samverkan mellan lärare, elever och skola. Lärare 4 ansåg att mycket av det som anses socialt accepterat kommer från hemmet vilket lärare 5 instämde vid. Denne menade även att han kunde försöka förmedla värden men att det har stor betydelse om det var fruktbart eller ej beroende på elevens hem och de synsätt som återfinns där. Lärare 6 gav

uttryck för en vilja att påverka eleverna utifrån läroplanen men att det var svårt att avgöra om det målet uppfyllts eller ej.

Ungarna vet ju hur de ska bete sig tolerant, däremot gör de inte alltid det (Lärare 2).

Men i mitt klassrum... normer i mitt klassrum. Jag tror verkligen att jag kan påverka [normerna]. Men sen har det att göra med personlighet också, på individer. Att alla ska få föra sin talan. Att designa undervisningen så att så många som möjligt känner att de kan göra sin röst hörd kanske (Lärare 1).

Normerna, ja det är väl en blandning av alltihop. Både föräldrar och av skolan. Och sen hur det ska se ut i klassrummet, det har ju vi pratat om och repeterat. Målet är ju att det ska få kunna lära sig så mycket som möjligt. Och för att, naturligtvis, kunna öka trivseln och för att man ska kunna känna sig trygg (Lärare 6).

Utifrån det konstruktivistiska perspektivet påverkas barnet av den miljö vilken den befinner sig i då utvecklande av kunskaper och egenskaper sker i kombination med situation och sammanhang. Begreppet ackommodation belyser detta fenomen och kan förstås i denna situation då lärarna lyfter differentierade förhållningssätt. Därmed kan även den interpersonella toleransen upplevas som varierad beroende på de normer och den omvärld som har påverkat individen eller barnet. Lärarna i studien är alla överens om att hemmet har en betydande roll i frågan om vad som upplevs möjligt att acceptera eller tolerera hos barnen.

5. 2. 2. Samexistens och mångfald

Då lärarna resonerade fritt kring begreppet tolerans och dess betydelse uttryckte samtliga av dem en relation mellan begreppet och dagens mångfald. Sättet lärarna använder begreppet mångfald i detta avseende utgörs av människors olika egenskaper och relateras till såväl etnisk bakgrund, personliga egenskaper och åsikter. Lärare 2 uttryckte tydligt fördelen han såg med att arbeta i ett klassrum där det finns mångfald av olika slag och menade att detta även bidrar till utvecklande hos eleverna. Lärare 3 hävdade att barnen kanske inte är medvetna om vad skolan menar är acceptabelt eller tolerant och därför måste detta diskuteras med barnen. Hon menade även att hon kan tolerera något som någon annan inte tolererar. Lärare 5 resonerar likt lärare 3 och hävdar att personer kan se på samma sak fast på olika sätt, en faktor som kan avgöra synsättet kan vara individens kultur.

Nejmen, det är det väl i livets alla skeden. Både liksom... rent i arbetssituationer, att man ska ha tolerans gentemot andra åsikter, värderingar och kunna ta in andra vinklar. Alltså... det handlar ju... eller ja, där är det ju inte etnisk tolerans jag pratar om... det är ju faktiskt att ja, rent samarbetsmässigt också tänker jag. Och för att världen ser ut som den gör idag tänker jag också. Det är ett väldigt viktigt begrepp [tolerans] (Lärare 1).

Alla är lika mycket värda och det är viktigt att kunna förstå varandra för att möta varandra och förstå att man har olika utgångslägen. Men när man kanske är med i ett samtal, eller att man kanske samarbetar, att man har olika värdefulla förmågor. Alltså just tillsammans i ett samarbete är det viktigt att mötas och tolerera varandras förmågor (Lärare 6).

Eh, om jag tolkar det, alltså det med olikheter så ser jag olikheter som en tillgång. Och jag vill ju gärna vara i en klass där vi har lite olika bakgrund, där vi tänker olika. Det är ett sätt att utvecklas (Lärare 2).

Då individens föreställningar utmanas bidrar detta till att denne måste frångå sina redan befintliga föreställningar och ackommodera dessa för att motarbeta den inre konflikten och istället nå en balans, ekvilibrium. Det är på detta sätt som förståelse för omvärldens skapas och en mångkulturell miljö bidrar således till yttre störningar i form av utmaningar men bidrar till utvecklande av erfarenheter. Då empirin förstås ur begreppet interpersonell tolerans

belyses den misshällighet som bör finnas för att skapa en fredlig samexistens människor emellan genom ett öppet förhållningssätt.

5. 3. Konstitutionens inverkan

Inom denna kategori presenteras lärares föreställningar om toleransvärdet genom följande underrubriker: demokrati och styrdokument samt undervisning. Denna empiri förstås bland annat genom begreppen institutionell tolerans, de konstruktivistiska begreppen de formella operationernas stadium samt assimilation.

5. 3. 1. Demokrati och styrdokument

Lärarna i studien uttrycker det demokratiska uppdragets syfte och att en lärares arbete ska generera demokratiska medborgare. Den institutionella toleransen utgör en förbindelse mellan en demokratisk stat och de aktörer som återfinns där, den berör abstrakta demokrativärden så som mänskliga fri- och rättigheter. Det är främst utifrån detta perspektiv som lärare 1, 2, 5 och 6 talar då de lyfter tolerans som ett demokrativärde vilket det redan finns givna ramar att utgå ifrån. Då lärarna uppmanas att beskriva vad demokrati innebär för dem belyser de befogenheten att få göra uttryck för sin åsikt. Lärare 6 menar även att påverkan är en viktig komponent då det är påverkan som inspirerar och motiverar eleverna. Demokratiskt sätt är eleverna berättigade till sin egna åsikt samt uttrycksfrihet. Lärarna i studien blev tillfrågade hur de skulle bemöta, vad de anser är, en intolerant elev. Lärare 3 menade att det finns gränser för vad som får tolereras och hon skulle därmed begränsa eleverna. Lärare 2 hävdar att eleverna kan resonera och tänka intolerant, så länge de inte handlar utifrån det. Lärare 1, 4, 5 och 6 anser att det är en självklarhet att bemöta intoleransen och inte bara låta en intolerant elev vara intolerant utan att hantera det.

När de kränker någon så är det ju inte okej. Det tycker jag inte. Det här med åsiktsfrihet är ju jättesvårt. Jag brukar säga till elever att du får tänka vad du vill men du får inte säga vad du vill. Och jag bryter ju faktiskt mot åsiktsfriheten när jag säger så. Fast jag brukar alltid lägga till att när det kränker någon så är det ju inte okej. Utan då kanske man får tänka om hur man ska uttrycka sig. Och hur viktigt det är att uttrycka sin åsikt då (Lärare 3).

Jamen alltså även om man har alltså... du kan ju ha en åsikt, till exempel lite främlingsfientlig. Då ska vi ju diskutera det... eh... så det är ju okej att ha en annan åsikt men däremot ska vi diskutera den och väga upp för- och nackdelar. Så att visst, i ett klimat får du ju tycka intolerant, men jag vill ju inte att man ska bete sig intolerant (Lärare 2).

Sättet lärarna resonerar och påverkar barnen förstås med de formella operationernas stadium. Detta utgör grund för de verktyg vilka eleverna använder sig av för att kunna resonera sig fram i verkligheten med hjälp av sunt förnuft och logik. Ett barn kan, i förhållande till den miljö som denne finner sig i, ändra sitt sätt att tänka beroende på de möten som utgörs inom miljön. Då ett förändrande sker hos eleven kan denne skapa jämvikt och på så sätt sträva efter att nå ekvilibrium och förståelse. Då empirin förstås med begreppet institutionell tolerans belyses statens lagar och förordningar vilka en medborgerlig aktör har som uppdrag att följa. Därmed utgörs en konflikt för gränsdragning, vilket lärare 3 beskriver ovan, när ett övervägande måste ske gällande den demokratiska aktörens rätt i förhållande till intolerans.

5. 3. 2. Undervisning

Respondenterna menar alla att klassrummet är en viktig plattform vilken de arbetar utifrån och kan därifrån försöka påverka eleverna genom sin undervisning. Lärarna uttrycker tankar gällande elevernas olikheter på skilda vis och hur detta sedermera genomsyrar klassrummen. De hävdar att arbetet i klassrummen ska främja tolerans och trygghet, ingen individ ska behöva känna sig utanför. Lärare 1 och 3 menar att tolerans kan höra samman med makt då någon kan påverka någon annan, det är upp till en individ vad denne faktiskt tolererar. Lärare

2 resonerar kring hur en individs status kan påverka dennes förmåga till toleransutövande. Lärare 4 för ett resonemang om det kan förekomma en tyst makt i klassrummet medan lärare 5 har svårt att se om tolerans ens kan ha med maktfördelning att göra. Lärare 6 menar att toleransens möjliga makt kan yttra sig i en yrkesroll vilken exempelvis en lärare innefattar.

Alltså tolerans vi pratade ju om det till exempel innan lovet, att ja, hur vi är mot varandra. Att man kanske, oavsett vem det är som säger en sak eller gör en sak, att vi kommer fram till det att ibland behandlar vi saker och ting olika beroende på vem det är som säger någonting, vem som för fram saken. Och det har ju med tolerans att göra. Om en person med hög status för fram en sak så kan det ju vara så att de andra accepterar det. Men är det någon som har lägre status som för fram samma synpunkt så blir det ifrågasatt (Lärare 2).

Vi har så många olika individer i ett klassrum. Att vi är så jätteolika. Några är har en bokstavskombination, någon har det på ett annat sätt, någon är blyg... Någon mår inte bra och kommer inte till skolan. Att vi är olika. Och det är viktigt att prata om det. Att man har rätt att vara olika. Jag tror att det är väldigt viktigt för att man ska kunna må bra och funka i en grupp också. Att man ska kunna känna sig trygg dit man kommer. Och det är ju det man önskar. Sen önskar man ju att de ska våga prata och tala om för en när eller om det är något som inte stämmer (Lärare 4).

Arbetet med tolerans som ett demokratiskt värde är fundamentalt för den institutionella toleransen då värdet implementeras utifrån läroplanen och till undervisningen i klassrummet. Resultatet av undersökningen visar att lärarna delvis besitter olika föreställningar och tolkningar gällande begreppet tolerans och undervisande av värdet. Undervisningens påverkan av toleransbegreppet kan sedermera förstås med assimilation då barnens kunskapsbildande står i fokus. Eleverna bör använda sin befintliga kunskap och assimilera den med nya erfarenheter. De föreställningar som finns i barns närvaro är även det som för dem anses begripligt. Då barnens föreställningar utmanas kan ackommodationen äga rum och således bidra till kunskapsbildande där fokus flyttas från produkt och istället till process. Den institutionella toleransen innebär snarare en likgiltig och negativ tolerans. Där äger acceptans för individens olikheter rum för ett fredligt syfte men det innefattar inga utmaningar i tankeprocessen.

5. 4. Kognitiva faktorer

I detta avsnitt presenteras kognitiva faktorer som anses vara av relevans gällande utvecklande av tolerans samt hur barn kan påverkas. Lärarnas föreställningar och syn på elevernas utvecklande synliggörs. Barns tänkande påverkas av omvärlden och dess värderingar. Det tillhör lärarnas yrkesuppdrag att avgöra vad som framläggs. Kategorin förstås med begreppen interpersonell tolerans, de formella operationernas stadium samt ackommodation.

5. 4. 1. Kognitivt utvecklande

Resultatet av studien visar att flera av lärarna menar att elevernas mentala, eller kognitiva, mognad har en betydande roll i deras perspektivtänk och förmåga att resonera om fenomen på en mer abstrakt nivå. Nästan samtliga lärare menar att eleverna är desto mer självcentrerade då de är yngre och först och främst tänker på sitt egna jag. De menar att den kognitiva utvecklingen sker i takt med att barnen blir äldre och att de då blir mer förmögna att tänka sig in i andra människors situationer. Däremot menar lärare 6 att hon uppfattar det som att barn har lättare för att acceptera och förlåta andra individer än vad hon upplever att en tonåring har. Hon uppfattade det inte som att yngre barn var mer självcentrerade, utan snarare mer öppna mot andra barns olikheter i mötet med dessa. Då fyra av respondenterna är utbildade lärare för årskurs 1-6 kunde de resonera huruvida det sker någon mental utveckling eller ej hos eleverna i grundskolans tidigare år.

Alltså det är ju det som man liksom präntar in hela tiden, det här att alla kan inte "tycka som du". Det måste, ja eller det arbetar man ju med hela tiden. Men det är ju svårt, alltså för det första så är ju de eleverna som jag har inte där rent mentalt sätt i deras utveckling. De är ju inte där att de kan se saker ur andras perspektiv (Lärare 1).

Nejmen, det är ju det här med jag, jag, jag. Jaget är så viktigt när de är små. Jag vill och jag kan. Nu har ju de nått en ålder där de är mogna och man kan resonera "vi vill". Du kan vilja och du kan få din vilja igenom ibland. Så att det är skillnad, det är det (Lärare 3).

Och det är likadant när någon ska ha hjälp, det gäller ju där också att visa tolerans åt att de ska vara det [toleranta] mot varandra. Att någon tycker att jag får aldrig hjälp, och någon tycker att den andre får för mycket hjälp eller si eller så. Men det är också olika och det pratar vi också om, att vi är olika. Vi behöver olika mycket stöd och hjälp. Men sen ser de ju det gärna utifrån sig själva, de ser ju inte det utifrån andras perspektiv. Och det kanske man inte kan begära alla gånger heller, de är ju inte så gamla (Lärare 4).

Piaget belyser barns utvecklande av kognitiva förmågor genom de formella operationernas stadium, han hävdar att det är i denna process som elevernas abstrakta tänkande aktualiseras. Deras kognitiva utvecklande bidrar till att de abstrakta fenomenen blir lättare att diskutera och resonera kring. Tankarna rör sig då mer mot ett metakognitivt stadium och innefattar inte längre endast tankar om konkreta händelser utan även abstrakta företeelser vilka barnen nu kan reflektera över. De formella operationernas stadium möjliggör därmed i större utsträckning att barnen utvecklar en positiv acceptans då de reflekterar över sina medmänniskor och respekterar de olikheter som de finner utifrån sig själva. Den interpersonella toleransen blir därmed relevant.

5. 4. 2. Utvecklande av tolerans

Samtliga respondenter var eniga om att skapande av tolerans hos elever blir möjligt genom diskussioner som sker i klassrummet. Trots att själva begreppet tolerans inte används av merparten av de tillfrågade anser de att toleransvärdet ändå implementeras och att eleverna vet vad det innebär att vara tolerant i förhållande till sin miljö. Samtliga respondenter menar att såväl *enskilda samtal* som *öppna klassrumsdiskussioner* är arbetssätt som finns att använda sig av för att på ett rättvist sätt kunna tala om tolerans och barnens uppfattningar om värdet.

Det är helt enkelt genom samtal, visa på bra exempel. Tillrättavisa när det blir fel. Så det blir enskilda samtal med dem, ofta. Men också visa när de gör något bra, när de gör något tolerant. Att inte bara peka på när de gör något... när de bryter mot klassens regler. Så att det är att tillrättavisa, men samtidigt ska de få höra när det är bra (Lärare 2).

Ja, det är ju det enda man kan göra, och sen kan man ju kanske visa på situationer och filmer och visa det rent allmänt och generellt för en grupp. Det ger ju personen bilder och nya intryck som den kan bekanta sig med. Filmer ger bra diskussionsunderlag (Lärare 5).

Lärarnas förslag på lärandesituationer som stimulerar toleransutvecklande är på en mer abstrakt nivå såvida de faktiskt inte utmanar elevernas förhållningssätt. Ackommodationen ses som själva motorn i kunskapsutvecklandet och är därför viktig för barnens kunskapsbildande. Elevernas tankesätt bör därför inte endast röra resultatet av konkreta handlingar, det ska även behandla mer abstrakta fenomen. Således förflyttas fokus från produkten av tänkandet till själva processen som barnen genomgår i sitt tänkande.

6. Diskussion

Följande passage behandlar diskussionen gällande studien och dess resultat. Diskussionen är uppdelad i tre delar som behandlas och diskuteras var för sig: resultatdiskussion, didaktiska konsekvenser och metoddiskussion. I resultatdiskussionen behandlas tidigare forskning och de teorier som uppsatsen utgår ifrån tillsammans med det resultat som studien uppvisat. I

diskussionen om didaktiska konsekvenser presenteras och diskuteras de faktorer som anses vara av relevans för en lärarens yrkesroll samt hur undervisningen och dess innehåll kan påverkas med koppling till studiens frågeställning. Avslutningsvis behandlas metoddiskussionen där den valda kvalitativa metoden för arbetet utreds och utvärderas om den var lämplig att använda för att undersöka studiens syfte och söka svar på frågeställningen.

6. 1. Resultatdiskussion

I resultatdiskussionen relateras studiens frågeställningar till dess resultat och behandlas parallellt med tidigare forskning och teorier som presenterats för undersökningen. Resultatdiskussionen bygger på de kategorier som resultatet av studien grundar sig i, därmed tydliggörs undersökningens resultat i diskussionen vilken ämnar att besvara frågeställningen. Kategorierna som behandlas är lärarens perspektiv, socialisering, konstitutionens inverkan och kognitiva faktorer.

6. 1. 1. Lärares perspektiv

Lärarna i studien blev tillfrågade vad begreppet tolerans innebar för dem. Respondenterna belyser alla vikten av tolerans, de menar att dagens samhälle är beroende av detta värde och att det kan bidra till ett bättre förhållningssätt mellan människor inom dagens etniska mångfald. Flera av dem menar att mångfalden är bra för att individer ska lära sig av varandra. Det är dock ingen av respondenterna som uttrycker några negativa tankar kring begreppet tolerans. Zembylas (2011) lyfter den paradoxala förutsättningen för toleransen och menar att en obegränsad tolerans är omöjlig så länge något måste tolereras, men ingen av lärarna i studien visar på ett sådant resonerade som står i linje med denna beskrivning av tolerans. Langmann (2013) menar att demokratiska rättigheter för en medborgare inkluderar samma respekt individerna emellan, men att det är just detta fria tänkande som gör att det inte finns några gränser och återigen väcks frågan om vad som då faktiskt ska tolereras. Respondenterna resonerar kring förutsättningarna för tolerans likt de grundläggande steg vilka Orlenius (2008) beskriver värdet utifrån. Dels ska det finnas något som tolereras utifrån någon annans perspektiv och denna negativa attityd får inte uttryckas. Respondenterna lyfter dessa faktorer, men det är inte alla av dem som problematiserar dessa aspekter. Vem är det som tolereras och för vad ska denne tolereras? Lärarna menar att det är upp till dem vad som tolereras men de ser inte på saken ur den tolererades perspektiv. Först när de blev tillfrågade om det kunde finnas någon negativ aspekt med tolerans började de att fundera i de banorna men innan dess var föreställningarna om toleransvärdet endast positiva. Det måste finnas en gemensam uppfattning om såväl tolerans som intolerans för att kunna arbeta med dessa värden i skolan. Dessa uppfattningar kan ifrågasättas då frågan är om lärarnas föreställningar om toleransvärdet är korrekta och rättvisa. Langmann (2013) framhåller den kritik som skolan fått i samband med tolerans och belyser frågan om begreppet överhuvudtaget anses lämpligt inom utbildningen då dess repressiva sida lyfts. Tanken av att människor ska acceptera andra människors olikheter stämmer överens med den interpersonella toleransen för att främja en fredlig samexistens individer sinsemellan. Men då individer resonerar om människors avvikelser utifrån sig själva framhålls toleransens repressiva innebörd. Ett sådant resonemang stärker samtidigt de redan befintliga normerna och föreställningarna av vad som anses normalt.

Lärarna i studien hävdar att de arbetar med demokratiska processer i sin undervisning, dock är det bara två av dem som menar att de lyfter det demokratiska värdet tolerans. De andra menar att de inte direkt talar om tolerans utifrån själva begreppet men att barnen ändå vet hur de ska bete sig tolerant. Dessa tankar styrker det resonande Brookfield (2007) för gällande en läroplan vars repressiva tolerans kan stärkas då det finns en stereotyp bild om vad tolerans är.

Fokus bör flyttas till vad verklig tolerans innebär, lärarnas förmedling av värdet påverkas av deras egna föreställningar vilka i sin tur påverkar deras elever. Dock menar Brookfield att allt stoff i undervisningen ska förmedlas som alternativt och att det inte ska stärka någon uppfattning om vad som anses normalt utifrån samhällets ramar, en sådan acceptans förstärker snarare avvikelserna. Vissa av lärarna menar att deras personliga uppfattning av tolerans kan lysa igenom, vad de tolererar och vad de inte tolererar. Frågan om lärarna bör använda sig av ordet tolerans blir relevant då det dels ingår i läroplanen men samtidigt innebär dess betydelse, utifrån denna studies teoribildning, att stödja något som en inte anser positivt.

Toleransen får inte bli likgiltig, då är den inte längre relevant i detta avseende. Själva begreppet bestäms enligt Langmann (2013) genom sociala överenskommelser vilket går i linje med vad lärarna menar då de hävdar att barnen vet hur de ska bete sig och att de därför inte behöver prata om begreppet tolerans. Det finns redan en underförstådd mening om dess värde. Detta utgör dock grund för att synen på tolerans kan se olika ut beroende på lärare, elever, klass och ort. Lärarna menar att tolerans är viktigt för att kunna bemöta olikheter i samhället men frågan är på vilket sätt som toleransen då ska utövas och förstås. Sett till barns lärande och syn på omvärlden vidgas deras kunskap då de får omsätta den i nya sammanhang. Därför är mötet av olikhet till en fördel, det får dock inte fästa ett stereotypt synsätt vilket är en risk. Säljö (2012) menar att barns tänkande kan förändras utifrån assimilationen. Vid inhämtande av ny lärdom kan den appliceras på redan befintlig kunskap och leda till ett utvecklat tänkande. Det är således själva inhämtandet av information som assimilationen belyser. Därmed är aspekten av vad för kunskap om begreppet tolerans som eleverna tillgodoses i skolan relevant och hur det i sin tur påverkar elevernas förhållningssätt.

6. 1. 2. Socialisering

De sociala konstruktioner som återfinns i en lärmiljö byggs enligt lärarna upp på olika sätt. Normerna som finns i klassrummet uppkommer bland annat utifrån lärarnas egna normer, normer som barnen bär med sig hemifrån, skolans normer samt vad som anses socialt accepterat inom klassrummet. Print et al. (2002) menar att klassrummet har en betydande roll i arbetet att skapa normer som förmedlar trygghet hos eleverna, det är även inom klassrummet som forskarna menar att den demokratiska medborgaren kan formas. Respondenterna hävdar att de arbetar med mål och normer utifrån läroplanen men att det är svårt att avgöra om eleverna faktiskt tar sig an dessa. Vissa barn har såpass stark påverkan hemifrån och då kan det vara svårt att utmana de normer och värden som eleverna är vana vid från hemmaplan. Då Brookfield (2007) behandlar ämnet tolerans och dess repressiva sida belyser han detta parallellt med samhällets normer. Han menar att tolerans ger sken av att individen har rätt till fritt uttryck och åsikter vilket dock inte är fallet då de kan betraktas som avvikande beroende på de närliggande samhällsnormerna. Då elever uppmanas att gå ifrån sitt normativa tankesätt skulle detta i sin tur bara göra åtskillnaden mellan det normala och det icke-normala desto tydligare. Detta tankesätt var inget som lärarna i undersökningen uppmärksammade. De menade alla att människor har rätten att vara som de är och att de ska bli accepterade för det. De uppvisade inget resonemang kring normativa synsätt. Vissa av dem menade att de kan ha olika uppfattningar om vad som ska tolereras beroende på jaget. De diskuterade däremot inte, utifrån deras egna föreställningar, vad som ska accepteras och hur dessa faktorer har uppkommit. Sättet lärarna talar om sitt handlande och föreställningar gällande tolerans går i linje med undersökningen Langmann (2013) presenterar. Den visade att sättet lärare använde begreppet tolerans utgjorde grund för tolkningsutrymme snarare än att fungera på det sätt som det var tilltänkt och inbringa ömsesidig respekt. Samtliga respondenter ansåg sig själva vara toleranta och flera motiverade det med att de var toleranta utifrån vad de själva ansåg kunna acceptera eller inte kunna acceptera. De har således en egen uppfattning om vad tolerans

innebär och menar att de uppfyller kraven för den uppfattningen. Denna form av tankesätt, menar Zembylas (2011), är den typ av tolerans som utvecklas hos människor utifrån samhällets ramar och normer. Det blir därför svårt att motivera den positiva toleransen då den inte utmanar, utan snarare bevarar, det normativa läget i klassen. Trots att den positiva toleransen står för medgivande till alls fria rätt till tänkande, handlande och respekt för olikheter så kan den bidra till att status quo tillämpas och bevaras. Därmed bidrar den positiva toleransen till en förståelse för värdet men alla berörda medborgare i samhället tas inte i hänsyn på ett objektiva vis.

Tolerans har blivit desto mer relevant under senare tid då samhället utgörs av mångfald och möten av olikheter. Detta har lärarna i studien uppmärksammat och flera av dem nämner det då de talar om tolerans. Resultatet av studien visar att lärare anser att normer kan skapas på många olika sätt, det blir därför ännu svårare att implementera dessa i en verksamhet beroende på den sociala samhörigheten. Det kan finnas många delade meningar eller så kan flera parter vara av samma uppfattning. Frågan är vilket av dessa perspektiv som är att föredra för att utmana men ändå behålla toleransen. Dilemmat i arbetet med mångfald uppstår då det som ses som främmande kan fortsätta att exotifieras. Brookfield (2007) lyfter teorier om att mångfald faktiskt kan behandlas på ett sådant sätt att det i själva verket förstärker stereotypa föreställningar. Dilemmat kring hur mångfalden kan drabba minoriteter är inte heller något som lärarna resonerar kring vilket återigen uppvisar att problematiseringar kring ämnet saknas. Så länge det finns en grund vilken utger vad som är mer rätt, eller normalt, än något annat är toleransvärdet svårt att införliva. Då toleransen kan se olika ut beroende på samhällen kan dess normativa lägen även se olika ut och således även uppfattningen av själva värdet. Detta synliggör hur tolerans är ett begrepp vars betydelse är beroende av den sociala omgivningen, därmed kan intolerans existera. Langmann (2013) hävdar att toleransen möjliggör ett vi-och-dem-tänk där skillnaderna mellan olika grupper stärks och de starkaste normerna som finns inom den sociala gemenskapen bildar status quo. Då respondenterna inte problematiserar varifrån deras egna föreställningar kommer bidrar det ett förstärkande av de befintliga normerna vilka fortskrider att accepteras och användas.

Då lärarna resonerade kring var de hämtade inspiration och motivation att tala om tolerans ansåg de läroplanen vara en självklarhet. Print et al. (2002) menar att demokratiska uppdrag och processer bör återfinnas i skolan vilket kan motivera elever och utmana dem gällande kontroversiella frågor. Därmed uppdragas även att elever bör bli bekanta med toleransens två perspektiv, å ena sidan betraktas det som en livsfilosofi och å andra sidan som en form av regering. Respondenterna talar inte om dessa två perspektiv konkret men flera av dem beskriver enstaka delar ur varje uppfattning. Dels lyfter de den institutionella toleransen då de hävdar att de arbetar efter läroplanen, saker och ting ska tolereras såvida det inte utgör hot mot samhället. Det är även den beskrivning Langmann (2013) använder sig av vilket lutar mot den negativa toleransen som är accepterande inför olikheter i fredligt syfte men som ändå är passiv. Respondenterna resonerar även utifrån det interpersonella perspektivet, vilket även ses som mer vanligt i utbildningssammanhang då människors samexistens har en betydande roll för hur en förhåller sig till en medmänniska. För att individer ska fungera tillsammans i ett samhälle krävs det acceptans men det utestänger inte den institutionella toleransen, vilket är det lärarna i undersökningen beskriver. Säljö (2012) belyser barns konstanta utveckling, efter att deras assimilering har ägt rum sker ackommodationen. Det innebär att individen utmanas och en inre konflikt uppstår. Tankandet måste således anpassas för situationen. Nya sätt att tänka på blir därför en förutsättning för att begripa olika fenomen vilket flera av lärarna håller med om då menar att vi lär oss av olikhet. Därför utgör mångfalden en god plattform för ackommodation såtillvida att eleverna tillåts behandla den på ett lämpligt vis där

inget utgör grund för vad som anses mer normalt än något annat. Det är själva differentieringen som möjliggör vidare utvecklat tänkande vilket anses som nödvändigt för samexistens och den interpersonella toleransen.

6. 1. 3. Konstitutionens inverkan

Flera av respondenterna hänvisar till styrdokumentet då de talar om tolerans. Orlenius (2008) menar att det finns en given standard vilket är den som de utbildningspolitiska dokumenten utgår ifrån gällande tolerans och dess innebörd. Lärarna uttrycker en gemensam ståndpunkt angående styrdokumentet och hävdar att undervisningen givetvis ska förhålla sig kring dessa. Då de får möjlighet att beskriva vad demokrati innebär för dem drar de snarare slutsatser om demokratiska processer än om demokratiska värden. Läroplanen förkastar intolerans vilket även FN, UNESCO och Barnkonventionen gör. Zembylas (2011) menar att den form av positiv tolerans som tas upp inom de utbildningspolitiska dokumenten uppvisar en likgiltig, accepterande sida. Han riktar kritik mot den då acceptens faktiskt inte innebär respekt för den andre. Det var dock ingen av lärarna som resonerade kring detta. De hävdade allihopa att det som står i läroplanen är det som måste följas. Då de däremot fick frågan hur de skulle förhålla sig till intolerans om det visade sig att det skulle finnas en, vad de betraktar, intolerant elev i klassrummet resulterade det i att lärarna hade olika åsikter. Somliga menade att eleven var berättigad att tänka intolerant men inte att handla därefter. Någon ansåg att eleven absolut inte fick säga vad denne ville om det upplevdes som kränkande, men hon hävdade samtidigt att hon då bryter mot elevens rätt till åsiktsfrihet. Det blir problematiskt då intolerans egentligen är en demokratisk rättighet som aktörerna i en demokrati är berättigade till.

Orlenius (2008) undersökning huruvida lärarstudenter ställer sig inför stridande åsikter gentemot demokratin visade att det pedagogiska arbetet kan skilja beroende på uppfattningen som läraren besitter. Således kan bemötande av intolerans skilja sig beroende på pedagogens egna värderingar. Frågan om elever har rätt att tycka och tänka vad de vill samt uttrycka detta blir komplex. Han menar att det beror på hur pedagogen förhåller sig till situationen. Eleven måste bli tolererad för sina åsikter trots att de är odemokratiska. Toleransens paradoxala betydelse gör sig här synlig. Problematiken med det pedagogiska uppdraget innefattar fostrande av demokratiska medborgare samtidigt som den enskilde individen ska tas i beaktande. Demokratiska medborgare har rätt till både yttrandefrihet samt att opponera sig mot andra individers åsikter. Därav blir pedagogens uppdrag komplicerat gällande dennes föreställningar av värdet tolerans i kombination med yrkesuppdraget. Langmann (2013) menar att själva skolväsendet är den bidragande faktorn till en skildrad uppfattning om tolerans. Detta är dock ingen problematik som lärarna i undersökningen framlyfter då de istället ser skolan som en självklar plattform att praktisera demokratin och dess värden utifrån. Merparten av respondenterna menar att de inte skulle tillåta att en elev är intolerant. Återigen visar detta att det bland lärarna finns en stereotyp uppfattning av vad värdet tolerans innebär och att den saknar problematisering. De ser tolerans som ett positivt och självklart värde att arbeta med. Den institutionella toleransen belyser förekomsten av begreppet intolerans innan tolerans fanns till. Utifrån denna teoribildning av begreppet så förstås tolerans som ett begrepp av betydelse för demokratiska fri- och rättigheter. Trots att lärarna verkar så övertygade om att tolerans endast innebär något positivt för eleverna, så kan det utgöra hot då intoleranta åsikter inte tolereras och därmed bryter mot demokratiska rättigheter.

Respondenterna hävdar, likt tidigare presenterad forskning, att klassrummet är av stor betydelse för att nå ut till eleverna och lära dem att fungera tillsammans. Dock uppstår frågan om klassrummet kan vara en plattform som faktiskt bevarar de befintliga normerna och synen på intolerans som något oacceptabelt. Ett demokratiskt forum där alla parter är berättigade till

samma rätt och respekt innebär att det egentligen inte finns några gränser för vad en individ menar är intolerant då det ändå ska tolereras (Langmann, 2013). Resultatet av studien visar att lärarna själva bestämmer vad de tolererar och att det sedermera är detta som de i sin tur förmedlar till sina elever. Återigen kan denna metod upplevas som motsägelsefull då eleverna, som demokratiska medborgare, har samma rätt att avgöra var de själva uppfattar som sant eller falskt i sin omvärld. Då lärare förhåller sig till dessa rättigheter som eleverna besitter sker en mer demokratisk process i klassrummet. I själva verket kritiserar Zembylas (2011) att det åligger utbildningens uppdrag att förhindra intolerans. Det väcker frågan om tolerans och förhindrande av intolerans borde finnas med i läroplanen, detta är dock inget som lärarna i undersökningen tar upp. Fast att fenomen som fredlig samexistens tas upp i klassrummet så kan det vara svårt för elever att begripa dem. Dessutom befinner vi oss i en värld som för tillfället inte speglar fredlig samexistens. Därtill hävdar Zembylas att det inte förekommer någon relevant forskning som visar att skolan skulle vara den mest lämpade grunden att arbeta utifrån för att motarbeta intolerans, vilket kan betraktas vara en viktig input i diskussionen om skolan och lärarnas uppdrag.

Säljö (2012) belyser Piagets teori att fenomen är analyserbara fast att de är abstrakta, därmed kan barns praktiska kunnande förflyttas till ett mer teoretiskt sådant och således innefatta abstrakta värden. Den kunskap som barn tar till sig behöver därför inte bara innefatta tankar som uppstår i mötet med omvärlden, de ska även använda sitt förnuft då de resonerar. Själva resonemanget står då mer i fokus än vad produkten av resonemanget gör. Resultatet av denna undersökning visar att lärarna är intresserade av ta reda på hur eleverna resonerar då de är intoleranta, de vill kunna föra en dialog. Likt Forsells (2011) beskrivning står då själva processen i fokus vilken används för att förstå hur eleverna bildar sina resonemang. Å andra sidan riskerar ändå fokus att förflyttas från själva processen och till slutprodukten av resonemangen om lärarna är av uppfattningen att något är rätt eller fel, tolerant eller intolerant. Då eleverna är beredda att ompröva sin kunskap och se till andra aspekter runtomkring dem har assimilationen och ackommodationen hjälpt dem att utveckla sitt tänkande genom differentiering.

6. 1. 4. Kognitiva faktorer

Lärarna resonerade fritt kring tolerans och flera av dem drog slutsatser kopplade till barnens ålder och den mentala utveckling som de stod inför. Majoriteten av respondenterna menar att barnen tänker betydligt mer självcentrerat i yngre ålder än vad de äldre gör. De menar dock inte att yngre barn är mindre toleranta, men de besitter inte samma synsätt som när de är äldre. Då barnen är yngre står deras eget jag i fokus och de har svårare att tänka sig in i andra människors perspektiv samt förstå att deras handlande kan påverka andra. Brookfield (2007) menar att då eleverna blir äldre studerar och värderar de demokratiska värden och det är då viktigt att den ledande pedagogen inte arbetar med att etablera någon form av grundsyn eftersom det är en av de bidragande faktorerna till att status quo återfinns i klassrummet. Arbete som tillåter elever att tänka fritt symboliserar och möjliggör den kognitiva utvecklingen. Eleverna bör få chans att skapa sig en egen uppfattning där endast deras egna tänkande står i centrum utan att de blir påverkade av någon annan. Varje individ bör få chansen att se till en objektiv sanning som inte stärker befintliga föreställningar, detta skulle i sin tur motarbeta den repressiva toleransen vilket respondenterna dock inte resonerar kring. Langmann (2013) hävdar att empati krävs hos människan för att hon i sin tur ska kunna skapa förståelse för andra människor. Detta stämmer överens med lärarnas resonerade kring empati och att barn i yngre åldrar kan ha svårare att se förbi sitt eget jag. Inhämtande av kunskap om den andre gör att barn blir mer mottagliga för olikhet men de bör även lära sig mer om sig själva. Forsell (2011) lyfter Piagets studerande av barn samt hans användning av begreppet assimilation. Piaget studerade barns tänkande och hur de även kan förändra sina tankar. Han

lyfter fram att vuxna som menar att barn resonerar fel utgår från den normativa synen som finns i samhället och att de inte bör dra slutledningar om att barnet resonerar på ett felaktigt vis. Undersökandet av *hur* barnen har bildat sina resonemang är snarare det intressanta och kan uppvisa hur individer tolkar världen och vad som gör den begriplig för dem.

För att utveckla toleransen hos de yngre eleverna i skolan resonerar lärarna kring vilka metoder som anses lämpliga att använda. Flera av respondenterna menar att lärare bör lyssna till barnen och be dem förklara hur de tänker. Ett tryggt klassrum och en öppen miljö tillåter eleverna att samtala. Sättet lärarna resonerar kring tolerans visar att det bör ske genom öppen diskussion. Forskningen menar detsamma, men Print et al. (2002) hävdar att detta kräver att läraren i så fall tar sig an en opartisk roll i frågan för att kunna anpassa undervisningen utifrån demokratiska värderingar. Dock uppstår dilemmat gällande vilka värderingar som lyfts in och beroende på hur pedagogen har tolkat dessa kan de ges uttryck på olika vis. Print et al. menar att ett klassrum som endast innehåller formellt lärande och överförande av kunskap inte bidrar till några engagerade, demokratiska individer. Eleverna måste få arbeta med teoretisk kunskap, men även praktiska övningar är en förutsättning för att skapa engagemang. Langmann (2013) menar att demokratiska arbetsprocesser såväl som öppna diskussioner är en väg att gå för att nå detta engagemang vilket samtliga respondenter också påstår. Ett lämpligt sätt att undervisa om toleransvärdet är att använda sig av deliberativa samtal inom klassrummen. Dessa samtal ska via kommunikation utveckla demokratin och tankarna bakom den. I diskussionen om tolerans och hur undervisningen kring värdet ska ske uppstår ofta en konflikt mellan vad som anses rätt och vad som anses fel. Människor kan respektera varandra utan att acceptera deras skillnader.

Brookfield (2007) resonerar på ett annorlunda vis och menar att diskussionsövningarna i klassen bör innebära att eleverna ska få möta obehagliga eller utmanande situationer. Utifrån dessa ska de sedan samtala om tolerans. Detta arbetssätt innebär att eleverna får möta nya situationer som de inte är bekanta med och således pröva att resonera utifrån dessa nya sammanhang. På liknande vis menade flera av lärarna i undersökningen att de kan vara till fördel att åskådliggöra filmer eller sketcher som uppvisar andra människors livsöden. Deras tanke var således att eleverna då får möjlighet att resonera kring olika livssituationer och därmed se hur och varför tolerans kan se ut på olika sätt. Piagets (2006) teorier om de formella operationernas stadium blir åter relevant i diskussionen om barns kognitiva utveckling. Den kognitiva utveckling som sker hos barnet i de formella operationernas stadium aktualiserar grund för en annan typ av tänkande och resonerande hos individen. Barnet kan nu skilja sig själv ifrån omvärlden vilket ses som en kognitiv färdighet som utvecklas i takt med att denne blir äldre. Denna form av kognitiva utveckling möjliggör resonerande hos barnen som nu inte endast ser till sig själva utan de tar hänsyn till omvärlden. De kan även föra resonemang på en mer abstrakt nivå vilket betyder att de är mer mottagliga att diskutera värden så som demokrati och tolerans. Den mentala utvecklingen som sker kännetecknas även av det faktum att elevernas resonemang innehåller reflektioner vilket kan leda till ökad empati. Detta formella tänkande går i linje med resonemanget hos respondenterna vilka menar att yngre barn inte är lika benägna att föra resonemang på abstrakta nivåer, deras resonemang är ofta väldigt självcentrerat och kopplat till dem själva. Det betyder dock inte att de yngre eleverna nödvändigtvis är mindre toleranta, de kanske i själva verket är väldigt toleranta då de verkar utifrån sin egen realisation.

6. 2. Didaktiska konsekvenser

Undersökningens frågeställning och syfte har besvarats och utifrån dessa kan didaktiska konsekvenser för undervisningen sammanställas. Lärares föreställningar om begreppet

tolerans ser ganska lika ut på många plan. De menar att det är en självklarhet att arbeta med tolerans då det framgår i styrdokumentet. Däremot visar resultatet av undersökningen att respondenterna inte är medvetna om toleransvärdets repressiva sida. Tolerans behöver inte vara ett värde som står för fredlig samexistens utan i själva verket kan det leda till marginalisering. Studien belyser således lärarnas föreställningar samt undervisning av begreppet tolerans och vilken påverkan de, utifrån forskning och teori, har på barnen och deras föreställningar om omvärlden.

Tidigare forskning som presenterats och diskuterats visar att lärare kan ha skilda uppfattningar om tolerans som sedermera påverkar deras undervisning och förhållningssätt till värdet. Därmed påverkas den didaktiska huvudfrågan ”vad eleven ska lära sig”. Den påverkas beroende på hur lärare faktiskt uppfattar toleransen men även själva yrkesuppdraget som innebär förmedling av detta värde. Då lärare omfattar olika vis att förhålla sig till begreppet tolerans påverkas undervisningen som kan se olika ut beroende på vilken lärare som sköter respektive undervisning. Det är även detta förhållningssätt som påverkar lärarens syn på vad som anses acceptabelt och vad som anses som oacceptabelt inom klassrummet. Det normativa synsätt som präglar såväl klassrumsklimatet som eleverna är det som utgör grund för hur undervisning och implementering av tolerans ser olika ut på skilda håll i kommunen eller till och med inom samma skola. Respondenterna uttrycker att de vill att eleverna ska tänka, argumentera och således resonera sig fram till en åsikt. Dilemmat som uppstår är att de inte problematiserar värdet tolerans och hur det i själva verket kan leda till förtryck. Forskning visar till och med att lärarna bör ta ett steg tillbaka och inte innefatta en lika central roll i elevernas diskussioner, eleverna bör själva få möjlighet att resonera sig fram till sin egen sanning. Flera av lärarna menar att eleverna redan vet om hur de ska bete sig tolerant sedan innan men vad som betraktas som tolerant och intolerant grundar sig då på redan befintliga föreställningar.

För själva lärandeprocessen har ett inkluderande och öppet klimat visat sig vara av relevans vilket såväl forskning som respondenterna menar. Påverkan av lärandeprocessen är och så en didaktisk konsekvens vilken bör lyftas fram. Eleverna bör få möjlighet att uttrycka sin åsikt och även kunna argumentera för den. Resultatet av studien indikerar att lärarna menar att eleverna ska få möjlighet att göra sin röst hörd, för de har de rätt till. Däremot uppstår dilemmat då eleverna ger uttryck för vad som, enligt lärarna, betraktas som intolerant tänkande. Flertalet av lärarna menar att det krävs en gränsdragning för vad som får tolereras och hävdar att allt faktiskt inte kan tolereras. Frågan är om det då uppstår ett samspel mellan de didaktiska komponenterna stoff, syfte och metod då vissa av eleverna blir begränsade på grund av sina åsikter. Elevers föreställningar och uppfattningar om omvärlden vidgas genom erfarenheter och olika perspektiv vilka möjliggörs genom en differentierad miljö. Lärarmiljön i skolan bör därför vara mångkulturell men den ska inte utgöra grund som kan stärka minoriteter eller stereotypa synsätt. Eleverna bör få möjlighet att tänka och resonera fritt och således komma fram till ett medmänskligt tänk.

6. 3. Metoddiskussion

Efter att ha utfört intervjuer i en tidigare pilotstudie var jag bekant med intervjusituationen och kunde adaptera små hjälpmedel som att inte ställa ledande frågor samt vara opartisk inom ämnet, detta för nå ett mer tillförlitligt resultat. Att utföra en pilotstudie ansåg jag vara till min fördel även om jag inte använde mig av den insamlade empirin från den. Likt pilotstudien bygger denna undersökning på en kvalitativ metod i form av semistrukturerade intervjuer där empirin samlades genom öppna intervjuer som utgick från en gemensam intervjuguide. Arbetet med de semistrukturerade intervjuerna ledde till empiri som jag kunde analysera och

behandla i detta arbete. De frågor som intervjuguiden innehöll omfattade det område vilket studien ämnade att undersöka. Frågorna var därför preciserade i syfte att besvara studiens frågeställning och därmed öka validiteten av resultatet. Huvudfrågor var först formulerade innan de följdes av följdfrågor vilka skulle leda respondenternas svar till djupare resonemang. Fördelen med att arbeta med semistrukturerade intervjuer var att jag i vissa fall behövde fråga ytterligare frågor eller inbjuda till ett djupare resonemang, vilket då kunde ske i form utav följdfrågor. Jag var dock noga med att inte frånga själva temat som behandlades utan istället preciserade jag frågorna och ställde följdfrågor för att ta reda på hur respondenten tänkte. Då min frågeställning behandlar lärares föreställningar så behövde respondenterna inte förbereda sig inför intervjun eftersom jag ville fånga upp deras spontana tankar kring ämnet och höra resonemanget bakom dessa. Jag upplevde detta som en väl fungerande metod då lärarna var avslappnade och inte kände någon press att de borde vara förberedda. Jag tydliggjorde att de bara skulle svara hur de resonerade där och då under intervjun. Det är dock viktigt att påpeka att studiens generaliserbarhet kan ifrågasättas då den bygger på semistrukturerade intervjuer där såväl intervjuguide, forskare och situation har en betydande roll för resultatet. I efterhand är jag nöjd med mitt metodval, det stämde väl in på den form av empiri som jag ville samla, det vill säga tankar och resonemang hos lärare som i sin tur gav svar på min frågeställning.

Transkriberingen av intervjuerna var tidskrävande dels då jag intervjuade sex lärare men även då jag hade 13 huvudfrågor samt efterföljande frågor. Antalet respondenter i mitt urval bestämdes dels beroende på den begränsade tid som fanns för examensarbetet men även på inrådan av min handledare. Det var därför en oerhörd fördel att spela in intervjuerna med hjälp av ljudupptagning för att få med allt som sades i intervjuerna samt att kunna transkribera dem. Jag förde samtidigt anteckningar under samtalet för att underlätta mitt eget arbete. Jag upplevde även detta som en bra metod för att möta tystnaden. Då jag gjorde anteckningar upplevde jag det som att respondenten utmanades att prata mer och inte sitta tyst och vänta. Nackdelen med detta moment kan vara att respondenten tolkar mitt agerande på något annat sätt, till exempel att just den frågan är mer central än andra. De är dock inget jag kan säkerställa. Då samtliga intervjuer var gjorda och transkriberade bedömde jag att jag hade tillräckligt med material för att påbörja mitt analysarbete. Empirin som samlades in stämde överens med mina frågeställningar och kunde därför analyseras. I arbetet med den tematiska analysen utgick jag från den konstruktivistiska teorin, teoribildning för begreppet tolerans och de artiklar som jag presenterat i min tidigare forskning. Genom att sammanställa lärarnas uttalanden så kunde jag kategorisera dessa. Inom dessa kategorier presenterar jag även citat från lärarna för att på så sätt kunna uppvisa deras resonemang men även hur dessa stämmer in på de kategorier där citaten har placerats. Kategorierna förstås sedan genom den teoretiska ram som har valts och de tillhörande begreppen för denna utgångspunkt. Således analyseras det empiriska materialet utifrån ett konstruktivistiskt perspektiv samt den teoribildning som presenteras för toleransbegreppet innan det sedermera diskuteras parallellt med tidigare forskning. Studien baseras på ett induktivt arbetssätt där data samlats innan en analys utförts. Slutsatserna baseras på det empiriska materialet och den teoretiska anknytningen vilka hjälpte mig att finna svar på studiens frågeställning genom relevant forskning samt teori och begrepp.

7. Vidare forskning

Följande text presenterar vidare forskning som föreslås genomföras inom detta ämne för att skapa större förståelse för tolerans och barns möjlighet att resonera kring värdet. Detta sker i syfte att utveckla kunskaper om ämnet men även för att utveckla passande didaktiska tillämpningar för eleverna och deras kunskapsbildande. De förslag som ges på vidare forskning baseras på denna studie samt erfarenheter från tidigare pilotstudie.

7. 1. Vidare forskning

I ett samhälle som präglas av mångfald i olika avseenden är relevansen av tolerans uppmärksammat. Tidigare forskning visar, i enlighet med Piagets teorier om barnens mentala utveckling och de formella operationernas stadium, att barn kan diskutera och relatera till abstrakta värden då de kommer upp i en högre ålder gentemot yngre individer. Under tidig vår utförde jag en pilotstudie inför denna uppsats där jag genom en kvalitativ metod intervjuade barn gällande tolerans. Jag upplevde resultatet som intressant men desto mer komplicerat att analysera och således även mer tidskrävande. Tidigare forskning har visat att barn i yngre åldrar är mottagliga för olikheter och utgör därmed god grund för möte av dessa. Ytterligare forskning inom ämnet skulle därmed kunna innebära att utföra en longitudinell undersökning med yngre barn och faktiskt utmana deras föreställningar för att se hur de förhåller sig till nya situationer. Då forskningen utförs under en längre tid skulle elevernas ställningstaganden och resonemang kunna jämföras i takt med att de växer och utvecklas. Denna form av jämförande bör ske för att synliggöra den kognitiva utvecklingen och för att belysa dess betydelse för individen och hennes tankar. Ett sådant kunskapsbidrag skulle dels kunna vara av relevans för hur lärare utformar sitt undervisningsinnehåll samt hur detta förmedlas till de yngre eleverna. Det skulle även kunna påverka hur undervisningen och implementering av demokratiska värden kan anpassas för eleverna under hela deras skolgång. Forskare menar att barn i högre åldrar har lättare för att diskutera kring abstrakta värden och demokrati än vad yngre barn har. Men vad skulle man få för svar, och hur skulle de yngre barnen påverkas om de fick möjlighet att arbeta och utmanas av dessa faktorer i tidigare ålder?

Referenslista

- Ahrne, G., & Svensson, P. (Red.). (2015). *Handbok i kvalitativa metoder*. 1. uppl. Stockholm: Liber AB
- Allwood, C.M., & Erikson, M.G. (2010). *Grundläggande vetenskapsteori för psykologi och andra beteendevetenskaper*. Lund: Studentlitteratur AB
- Andersson, K. (2015). Deliberative Teaching: Effects on Students' Democratic Virtues. *Scandinavian Journal Of Educational Research*, 59(5), 604-622. doi:10.1080/00313831.2014.965789
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101
- Brookfield, S. (2007). Diversifying curriculum as the practice of repressive tolerance. *Teaching In Higher Education*, 12(5/6), 557-568. doi:10.1080/13562510701595085
- Bryman, A. (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. 2., [rev.] uppl. Malmö: Liber
- Carlström, I., & Carlström Hagman, L-P. (2006). *Metodik för utvecklingsarbete och utvärdering*. 5. uppl. Lund: Studentlitteratur AB.
- Czarniawska, B. (2014). *Ute på fältet, inne vid skrivbordet*. Lund: Studentlitteratur AB
- Dalen, M. (2015). *Intervju som metod*. 2., [utök.] uppl. Malmö: Gleerups utbildning
- Forsell, A. (Red.). (2011). *Boken om pedagogerna*. 6., [omarb.] uppl. Stockholm: Liber AB
- Langmann, E. (2013). *Toleransens pedagogik: en pedagogisk-filosofisk studie av tolerans som en fråga för undervisning*. Diss. Örebro: Örebro universitet
- Langmann, E. (2017). Att skola tolerans – en undervisningskonst. *Antologi: toleransens mekanismer*. Stockholm: Edita Boberg tryckeri
- Lantz, A. (2013). *Intervjumetodik*. 3., [omarb.] uppl. Lund: Studentlitteratur AB
- Lundberg, E. (2017). Tolerans: En introduktion till begreppet, forskningen och antologin. *Toleransens mekanismer: en antologi*. Stockholm: Edita Boberg tryckeri
- Orlenius, K. (2008). Tolerance of intolerance: values and virtues at stake in education. *Journal Of Moral Education*, 37(4), 467-484. doi:10.1080/03057240802399285
- Phillips, D.C., & Soltis, J.F. (2010). *Perspektiv på lärande*. Falun: Scandbook
- Piaget, J. (2006). *Barnets själsliga utveckling*. Stockholm: Nordstedts akademiska förlag
- Print, M., Ørnstrøm, S., & Skovgaard Nielsen, H. (2002). Education for Democratic Processes in Schools and Classrooms. *European Journal Of Education*, 37(2), 193

Rennstam, J., & Wästerfors, D. (2015). *Från stoff till studie - om analysarbete i kvalitativ forskning*. Lund: Studentlitteratur AB

Skolverket. (2011). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. Stockholm: Ordförandet AB

Säljö, R. (2012). Den lärande människan – teoretiska traditioner. Lundgren, U., Säljö, R., & Liberg, C. (Red.). (2012). *Lärande, skola, bildning: [grundbok för lärare]*. 2., [rev. och uppdaterade] utg. Stockholm: Natur & kultur

Thijs, J., & Verkuyten, M. (2014). School ethnic diversity and students' interethnic relations. *British Journal of Educational Psychology*, 84(1), 1-21. doi:10.1111/bjep.12032

Thurén, T. (2007). *Vetenskapsteori för nybörjare*. 2., [omarb.] uppl. Stockholm: Liber AB

UNESCO. (1995). *Declaration of Principles on Tolerance*. Hämtad 2017-05-31 från <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001518/151830eo.pdf>

Vetenskapsrådet. (2002). *Forskningsetiska principer - inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Hämtad 2017-04-05 från http://www.gu.se/digitalAssets/1268/1268494_forskningsetiska_principer_2002.pdf

Wallén, G. (1996). *Vetenskapsteori och forskningsmetodik*. 2., [omarb.] uppl. Lund: Studentlitteratur AB

Widerberg, K. (2002). *Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur

Zembylas, M. (2011). Toleration and coexistence in conflicting societies: some tensions and implications for education. *Pedagogy, Culture & Society*. 19(3), 385-402. doi:10.1080/14681366.2011.600699

Bilaga 1

Intervjuguide

1. Vad innebär demokrati för dig?

Hur kommer det sig att du beskriver det på det viset?

2. Vad innebär begreppet tolerans för dig?

Anser du det vara ett viktigt begrepp, varför/varför inte?

3. Anser du dig själv vara tolerant?

På vilket sätt, motivera?

4. Tror du att det finns någon negativ aspekt med begreppet tolerans?

Motivera hur du resonerar.

5. Tycker du att det är viktigt att prata om tolerans i ditt pedagogiska arbete?

Hur kommer det sig att du tycker/inte tycker det?

Arbetar du med begreppet någon gång under läsåret? Om ja, kan du ge konkreta exempel på hur?

6. Skolan har i uppdrag att fostra demokratiska toleranta medborgare. Upplever du att det finns några svårigheter med det uppdraget?

Hur kommer det sig att du tänker så?

7. Kan du ge exempel på några demokratiska processer en kan finna i ditt klassrum?

Om ja, hur har dessa uppkommit?

Om nej, hur kommer det sig att du inte kan det?

8. De normer som finns i ditt klassrum och bland dina elever, hur tror du att de bildas?

Tror du att du som pedagog kan påverka dessa?

Anser du att du förmedlar några normer utifrån läroplanen?

9. Anser du att dina elever är toleranta?

Hur resonerar du kring det?

10. Hur anser du att en lärare bör agera gentemot en intolerant elev?

Vad skulle motivera detta handlande?

11. Anser du att eleverna har rätt till helt fritt tänkande i klassrummet? Även intoleranta tankar?

Varför/varför inte?

Upplever du att eleverna ställer sig kritiska till saker som du pratar om i klassrummet?

12. Anser du att tolerans kan ha med maktfördelning att göra?

Hur resonerar du då?

13. Som medborgare i ett demokratiskt samhälle, anser du att det är viktigt att prata om tolerans?

Varför/varför inte?

Bilaga 2

Missivbrev

Hej!

Mitt namn är Matilda Johansson och jag läser just nu min sista termin på Göteborgs universitet där jag studerar till grundskollärare årskurs 4-6 med inriktning mot de samhällsorienterade ämnena. För tillfället skriver jag mitt examensarbete på avancerad nivå vilket även är den sista kursen på utbildningen. Mitt examensarbete handlar om det centrala demokrativärdet tolerans och jag vill undersöka lärares föreställningar inom detta område.

Metoden jag utgår från är kvalitativ och består av semistrukturerade intervjuer. För att samla in data till undersökningen skulle jag vilja intervjua dig då dina tankar och resonemang är mycket betydelsefulla för mig. Intervjun är tänkt att ta ca 30-45 minuter i anspråk och du får välja både tid och plats för den att äga rum eftersom jag gärna vill tillgodose se dina önskemål. Hör vänligen av dig via någon av de kontaktuppgifter som jag lämnar nedan.

I mitt arbete kommer jag att ta hänsyn till forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning. *Informationskravet* tillämpas vilket innebär att du kan avbryta ditt deltagande när som helst ifall du skulle ångra din medverkan, den är helt frivillig. Studien kommer att uppfylla *konfidentialitetskravet* då alla uppgifter är konfidentiella och din identitet är anonym. Således kommer alla namn vara fiktiva gällande såväl deltagare, skolor samt tillhörande orter. Då du bekräftar att du vill ta del i min studie appliceras *samtyckeskravet* genom ditt samtycke. Det sista forskningsetiska kravet är *nyttjandekravet* vilket tillämpas då det material som samlas in för studien endast kommer att användas inom denna forskning.

Du får gärna ta del av studiens resultat då det är sammanställt.

Om du har några frågor så får du mer än gärna höra av dig till mig!

Med vänlig hälsning,

Matilda Johansson

E-mail: student@student.gu.se

Telefon: 073-XXX-XX-XX

Bilaga 3

Tabell

I tabellen nedan presenteras undersökningens medverkande lärare där olika faktorer delges. Dessa kategorier beskriver lärarnas bakgrund och egenskaper tillhörande deras yrkesroll. Kategorierna är skapade för att hjälpa läsaren att få en klarare bild över respondenterna och deras bakgrund.

Lärare	Skola	Kön	Ålder	Verksamma år i yrket	Behörighet	Utbildning
Lärare 1	Skola A	Kvinna	25 år	0.5 år	Ma, Sv, No, So, Eng	Grundskollärare F-3
Lärare 2	Skola A	Man	52 år	28 år	Samtliga ämnen	Mellanstadie-lärare 4-6
Lärare 3	Skola A	Kvinna	48 år	23 år	Ma, No, Eng, Bild, Sv, So, Id.	Grundskollärare 1-7
Lärare 4	Skola B	Kvinna	59 år	17 år	So, Sv, Ma, Bild, Sva	Grundskollärare 1-7
Lärare 5	Skola B	Man	61 år	34 år	Samtliga ämnen utom slöjd	Grundskollärare 1-6
Lärare 6	Skola C	Kvinna	53 år	4 år	Ma, Sv, No	Grundskollärare 1-6